

Enginyers

Industrials de Catalunya

FERRAN

CUITO

I CANALS

(1898 - 1973)

Títol original: *Ferran Cuito i Canals, enginyer industrial, polític, economista i editor*

Pròleg de Jordi Renom. Textos d'Amadeu Cuito, Guillermo Lusa i Francesc Roca

Coordinació:
Guillermo Lusa i Pau Verrié

Fotografies i il·lustracions procedents de l'Arxiu familiar Cuito, de l'Arxiu ETSEIB, de la revista *Técnica* (AEIC) i del Fons Ferran Cuito (Arxiu Nacional de Catalunya).

Primera edició: novembre de 2020

© Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2020

© Dels autors dels textos

Disseny gràfic: Carles Ivanco

Maquetació: David Pérezdolz

Imprès pel Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars.

Pròleg

Aquesta publicació que teniu a les mans ens parla de l'enginyer industrial i polític Ferran Cuito i Canals (Barcelona, 1898-1973), coetani d'Estanislau Ruiz Ponsetí, del qual en vàrem parlar en una publicació anterior, al maig del 2017. En parlem d'ell –i de tots als qui dediquem aquesta col·lecció– per donar a conèixer les personalitats culturals i polítiques del nostre passat, per a fer-ne memòria i per a què la seva biografia no sigui injustament esborrada de la consciència col·lectiva pel pas del temps.

En la trajectòria de Ferran Cuito reconeixem alguns dels trets comuns als d'altres enginyers il·lustres als qui hem dedicat publicacions anteriors:

L'enginyeria i la política,

en aquest cas, a través d'un recorregut paral·lel als esdeveniments de la Segona República Espanyola, com la de molts altres catalanistes republicans (va militar a Acció Catalana), professionalment ben preparats i que accedeixen a càrrecs de responsabilitat a les institucions polítiques: va ser el primer director general d'Indústries del Govern Provisional de la República (1931), president del Consell Superior d'Indústria (1932-33), del Patronat de Turisme de la Generalitat de Catalunya (1933-34) i, més tard, delegat del Consorci de la Zona Franca (1936).

Jordi Renom Sotorra

President de l'Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya

Els enginyers industrials,

el seu compromís ferm amb les nostres institucions, com a vicepresident primer de l'Associació d'Enginyers Industrials de Barcelona al període 1928-1931, així com en la participació en la governança de l'Escola d'Enginyeria Industrial de Barcelona;

La implicació amb la societat del moment

com analista dels grans temes de l'economia espanyola i catalana dels anys 1926 al 1947 i implicat en nombroses iniciatives culturals, com la fundació de la revista *Quaderns* de Perpinyà, participant en la Setmana d'Estudis Catalans (1947) de Prada de Conflent, i en el Patronat de Cultura Popular Catalana.

M'agradaria destacar –com a tret particular– l'impuls de l'excursionisme naixent a Catalunya. Cuito va ocupar el càrrec de vicesecretari del Centre Excursionista de Catalunya ja en 1919, on va impulsar la seva secció d'Enginyeria, col·laboradora en l'acció de modernització del país.

En aquest recorregut detallat per la seva biografia ens acompanyen els historiadors Guillermo Lusa i Francesc Roca, així com el fill de Ferran Cuito, Amadeu Cuito Hurtado. Tots tres ens aporten la seva mirada sobre alguna de les facetes més destacades de la seva trajectòria. A tots ells agraïm les seves valuoses aportacions, així com a Pau Verrié, ànima i coordinador d'aquestes publicacions.

Sumari

<i>Les dues vides de Ferran Cuito</i> per Amadeu Cuito	7
<i>Ferran Cuito i Canals, enginyer industrial i polític</i> per Guillermo Lusa Monforte	15
<i>Ferran Cuito, economista</i> per Francesc Roca	55
<i>Col·lecció “Enginyers il·lustres”</i>	59

*Ferran Cuito i Canals, enginyer industrial,
polític, economista i editor*

Les dues vides de Ferran Cuito

Amadeu Cuito

Advocat i economista

Primer de tot vull agrair ben sincerament a l'Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya i al Col·legi Oficial d'Enginyers Industrials per haver organitzat l'acte d'homenatge a la figura del meu pare, l'enginyer Ferran Cuito, que celebrem avui, i molt especialment als senyors Guillermo Lusa, Pau Verrié i Francesc Roca per les seves valuoses ajudes i aportacions.

És per a mi un honor i un repte intentar dibuixar la personalitat de Ferran Cuito i resseguir la vida d'un home que, com la de molts catalans, la guerra civil i l'exili van partir en dos. Per un fill parlar del pare planteja problemes que no s'escapen a ningú i que en el cas present són més difícils de resoldre degut a l'absoluta discreció d'un home que era molt reticent a parlar de la seva vida.

Albert Manent, que el va conèixer prou bé, va titular l'article necrològic que li va dedicar el 1974 a Serra d'Or: "Ferran Cuito, l'eficiència invisible". Aquest qualificatiu d'invisible defineix més que cap altre el seu caràcter d'home modest i reservat que defugia tot protagonisme. El pare no era pas, però, un home secret i sempre va actuar a pit descobert, ni va amagar mai res del que feia, o havia fet. No parlava mai, això sí, d'ell mateix, ni el vaig sentir mai parlar malament de ningú, i les poques vegades que em va semblar fer una reprovaçió, la va expressar amb un silenci. Moltes de

les coses que sé de la seva vida les dec més a amics o familiars que a les seves confidències. El que en diré jo, com és natural, serà subjectiu, parcial i sovint indirecte, basat en records i a molt escassos documents.

Comencem pel seu pare, Rafel Cuito, la vida del qual diu moltes coses del seu fill. Rafel Cuito és un home que es fa tot sol, a partir de zero. De família molt humil, orfe de molt jove, sense estudis, primer col·locat de mosso en un magatzem, finalment d'aprenent en una fàbrica tèxtil, a còpia de treball i tenacitat acaba convertint-se en un manyà qualificat. No el vaig conèixer ja que va morir el 1927. Tret de la tia Aurora, última de les seves cinc filles, que me'n va comentar la severitat, no en sé pràcticament res, però he conservat íntegra la seva biblioteca que dibuixa molt bé la personalitat singular d'aquest home així com l'estricta disciplina i valors morals que inculcarà als seus fills.

Al costat d'una Bíblia i una història de les religions, no hi trobem cap llibre religiós. Poca literatura, però al costat del teatre de Balaguer i Pitarra, un Dostoievski, dos Ruskins, "Hamlet" i tres novel·les de Víctor Hugo. Nombroses gramàtiques i diccionaris de francès, i una infinitat de llibres tècnics i científics propis de la professió, acompanyats de nombrosos llibres de pedagogia, medicina, botànica, de temes tan diversos com, "La vie des

microbes”, “La religión de la ciencia”, “Éclairage à l’électricité”, “La mujer”, “Mécanique appliquée aux Machines”, “La vida dels ocells”, “Catálogo de la feria de Chicago”, “Tratado de motores”, “Les turbines Hercule”, “Philosophie Scientifique”, “Médecine Opératoire”... Igual que molts obrers del segle XIX, després d’haver adquirit un ofici, aquell manyà, armat de gramàtiques i diccionaris, es llença a adquirir coneixements en tots els camps que exciten la seva curiositat. Quatre llibres enquadernats en un sol volum amb les seves inicials gravades al llom: “Una fase de la cuestión social”, “Almanaque de los libre pensadores-1892”, “Las consecuencias de una huelga” i “El ultimo día de un condenado a muerte” de Víctor Hugo no deixen dubtes de les seves inclinacions.

No és doncs estrany que Ferran Cuito fos un home de vida religiosa inexistent i alhora lector assidu de Pascal i Sant Agustí. Un home que no vaig sentir mai predicar, ni professar cap codi moral, però que tenia perfectament clares unes regles de conducta perfectament definides, sense haver-les de relacionar amb cap credo religiós, filosòfic o polític, i que si les predicava, les predicava amb els seus actes. Quines eren aquestes regles? De tot ordre i variades. Les cartes es contesten. Totes. Respecte absolut per als treballs intel·lectuals, el mateix que per als manuals. Estricta compliment dels tractes. No es deixa mai res a mig fer, ni per demà. Les coses com les idees no tenen valor si no estan ben fetes, ben pensades i ben treballades. Ni divagacions, ni improvisacions. No t’ha de regalar res ningú, el que vulguis guanyar t’ho has de guanyar tu. Se l’ha catalogat de liberal. Ho era sense dubte, però no en sentit doctrinal. El que el caracteritzava és una autèntica llibertat d’esperit acompanyada d’una immensa

curiositat, no exempta, a vegades, d’un discret però agut sentit de l’humor.

A final del segle XIX, de Sabadell, on el seu pare era manyà a Can Brutau, coneguda empresa tèxtil de la ciutat, la família es trasllada a Barcelona on neix Ferran Cuito el 1898. No sé pràcticament res de la seva vida estudiantil i professional, tret de que va ser enginyer i a finals dels anys 20, principis dels 30, era un dels directors de la SOFINA, el grup d’empreses de la indústria elèctrica i de transports capitanejades per Joan Ventosa i Francesc Cambó. Pel meu oncle Rafel, el seu germà gran, casat amb una francesa, que havia treballat a la Renault, vaig saber que el pare també hi va treballar de torner durant la primera guerra mundial. Recentment en una capsa on la tia Aurora guardava papers de la família, he trobat dos resguards del “Colegio de San Casiano” de Sant Gervasi amb dates de 1905 i 1906 que donen fe que, si més no, en va ser alumne aquells anys. En la mateixa capsa, també hi he trobat els certificats de quatre empreses on va treballar de torner dels setze als divuit anys, successivament a Manresa, Barcelona, a la Renault de Boulogne-Billancourt i a l’Usine Curial de París. No sé si va haver d’interrompre els seus estudis secundaris, ni quan, ni on va aprendre l’ofici de torner. No sé si va haver de posar-se a treballar degut a dificultats econòmiques familiars, però el cert és que deu mesos després de deixar la feina de torner va aprovar els primers exàmens d’ingrés a l’escola d’enginyers industrials de Barcelona, cosa que posa en evidència una tenacitat i una energia poc habituals.

Ferran Cuito forma part d’una nova generació més conscient i més decidida a defensar els drets polítics dels catalans. Durant la seva etapa universitària participa activament a l’Associació Catalana d’Estudiants. Serà membre actiu de di-

verses entitats excursionistes i l'any de la seva graduació és secretari de la Societat d'Estudis Militars, una organització clandestina contrària a la dictadura de Primo de Rivera, presidida per Nicolau d'Olwer, que es proposa la formació teòrica dels oficials d'un futur exèrcit català. Vaig sentir al seu gran amic l'historiador Batista Roca, que no deixava mai de venir a dinar quan passava per París, explicar com un dia en baixar del tramvia els va caure escampat per la calçada el fitxer dels afiliats que portaven a un amagatall més segur, i al meu pare observar que "era la primera vegada que tornava a desfil·lar un exèrcit català". Més endavant també serà de Pa-lestra, l'entitat cultural catalanista que presidirà Pompeu Fabra. Totes aquestes inquietuds i activitats no el priven, però, d'emprendre una prometedora carrera professional i acabar tenint responsabilitats directives en un gran grup industrial.

Venint del món dels oficis manuals, les ciències exactes i la indústria, no és sorprenent que un home com el prestigiós hel·lenista i historiador Lluís Nicolau d'Olwer es convertís en el pla intel·lectual i polític el que havia sigut el seu pare en el pla moral. Ferran Cuito, que coneix a Nicolau a principis dels anys 20, el seguirà a Acció Catalana i no tardarà a ser-ne un dels seus més estrets i fidels col·laboradors. El 1930 es va gestant un gran canvi polític. Acció Catalana és un dels partits signants del famós Pacte de Sant Sebastià i proclamada la República, Nicolau forma part del govern provisional com a ministre d'economia. S'emporta a Madrid Josep Barbey com a sotssecretari, Manel Raventós a la direcció general de comerç i Ferran Cuito a la de indústria. Seran coneguts com "els quatre de infanteria" per anar a peu al ministeri. Acabada aquesta curta etapa governamental retroba les seves responsabilitats empresarials a la SOFINA. Serà president del "Consejo Superior de Industria" del juny 1931 al de-

sembre del 1932 i president del Patronat de Turisme de la Generalitat el 1933-34. El 1934 es casa amb la filla de l'advocat, jurista i polític Amadeu Hurtado que ha tingut un paper clau al costat del President Macià per donar forma jurídica a la Generalitat i defensar l'estatut d'autonomia a les Corts de Madrid com a diputat d'Esquerra Republicana. Ferran Cuito és molt representatiu d'aquesta segona fila de catalanistes republicans, professionals ben preparats que accedeixen a càrrecs de responsabilitat en les institucions polítiques del nou règim. Tot just dos anys després de casat, aquesta vida en tots els sentits plena i prometedora es converteix de sobte en totalment invisible.

A finals de 1934, Ferran Cuito, com molts altres, assisteix impotent a la deriva del moviment catalanista que en lloc de consolidar l'autonomia es llença a intervenir en la política espanyola, i amb el pretext de salvar la República, que creu amenaçada, s'aixeca contra el govern sumant-se als miners asturians que han declarat la revolució. Cuito, que no té, ni ha tingut mai cap ambició, ni vocació política, queda al marge del que està succeint, però el 18 de juliol es posa naturalment a disposició del govern de la Generalitat on, tot i haver-ne discrepat, manté bones amistats i facilita la marxa d'algunes personalitats del món econòmic amenaçades pels revolucionaris que dominen el carrer. Ajudarà entre altres a marxar, disfressats, Joan Ventosa i un dels seus fills. Segons explica en un llibre el periodista Joan Sariol, "Petita història de la guerra civil", publicat a mitjans dels 70, a principis d'agost del 36, a petició del President Companys, Ferran Cuito va viatjar a París per informar de la situació a Barcelona l'aleshores ministre de hisenda del govern francès, Vincent Auriol, bon amic de Companys. Un cop a París va ser novament requerit per negociar,

Foto familiar a Barcelona. Drets, Ferran Cuito Canals i Adela Hurtado Martí; asseguts, Anna Martí Llorach, Amadeu Hurtado Miró i Amadeu Cuito Hurtado (1949). Arxiu familiar Cuito

acompanyat pel tinent coronel Alfredo Sanjuán Colomer, una important compra d'armes a Txecoslovàquia i, com se sap avui, gràcies a les investigacions del bon amic Guillermo Lusa, també a Polònia. En el curs d'un últim viatge a Praga, probablement víctimes d'una denúncia, van ser tots dos segrestats per la Gestapo en canviar d'avió a Colònia i tancats en calabossos separats, en règim d'estricta aïllament durant tota la seva reclusió. L'aïllament va ser en efecte extrem i prou prolongat perquè es convertís en una de les poques experiències personals de la qual li vaig sentir donar alguns detalls. En una carta al seu gran amic Nicolau s'hi refereix amb les eloqüents paraules de "refinaments de l'aïllament". Amb tot, el pare va fer sort perquè si en lloc d'arrestar-lo el 36 el segresten el 38, la Gestapo que ja no tenia tants

miraments l'hauria abandonat en el mateix bosc, però sense poder continuar viatge. No se sabrà mai del cert si el seu alliberament va ser degut a les gestions del seu sogre, que havia conservat bones amistats amb polítics francesos, o si avortada la compra d'armes, la manera més expeditiva i menys compromesa de desfer-se d'ell era abandonar-lo en un bosc amb el bitllet de tornada a París. A la capital francesa, sortosament, va trobar la família. Amadeu Hurtado s'hi havia traslladat precipitadament amb la seva dona, la meva mare i un servidor per veure què podia fer pel seu gendre. Aquest viatge tenia a més un altre objectiu: intentar convèncer les administracions franceses i angleses d'abandonar el pacte de no intervenció en benefici d'una mediació per aturar la guerra. Amb aquestes gestions, que

no tindran cap èxit, comença el periple francès de la família que ens portarà a Perpinyà el juny del 40 just abans que entri l'exèrcit alemany a la capital.

La vida dels refugiats catalans era incerta i precària. No tenien permís de treball i a les dificultats econòmiques s'afegia la provisionalitat del permís de residència, de només tres mesos, que si no era renovat podia tenir greus conseqüències, com ser enviat a treballs forçats a Alemanya, o entregat a les autoritats espanyoles. Davant de, com va dir, "no poder fer res, ni fer-hi res", el pare, amb la seva determinació habitual, capgira la situació i decideix dedicar-se al que fins ara ha tingut poc temps de fer: llegir. El recordo comentar, no sense humor, haver entrat finalment en "la seva edat d'or". Va haver de recórrer a mil expedients i subterfugis per sobreviure materialment, però gràcies a un amic fuster, es fa amb una biblioteca de roure massís que bateja amb un nom que esdevindrà llegendari a la família, el "Vieux Chêne", i corre per les llibreries de vell comprant entre altres els clàssics, guiat pel seu mestre en humanitats que és evidentment Nicolau amb qui manté una correspondència que es publicarà el 2003 on queda retratada aquella època com en cap llibre de història. A partir del novembre del 42 la situació es complica amb l'entrada a Perpinyà de "la turba incircumcisa", com qualifica Nicolau l'exèrcit alemany. Escassetat d'aliments, salconduïts per circular, malalàs a les finestres per escoltar la BBC... Però el pare continua impertorbable. Com diu a Nicolau en una de les cartes: "La meva confiança no neix de girar la cara a l'adversitat sinó de capbussar-m'hi", "Qui no s'accontenta és perquè no vol". Com dirà el seu amic Eugeni Xammar: "En Cuito és una cas únic d'escèptic optimista".

Amb la fi de la guerra i l'alliberament a l'agost del 44, l'optimisme es convertirà en activisme. Són moments de gran es-

perança. El restabliment de règims democràtics a tot Europa porta a creure que la dictadura franquista té els dies comptats. Amb l'ajuda de Claudi Ametlla i Joaquim Camps i Arboix i la col·laboració de bon nombre de personalitats exiliades (Hurtado, Rovira i Virgili, Tassis, Corredor, Humbert Torres, Xuriguera, Xammar, Quero Molares, etc...) funda i dirigeix la revista "Quaderns d'Estudis Polítics Econòmics i Socials" que té per objectiu: "Per damunt dels nerviosismes de l'hora i al marge de les divergències, reunir i publicar tots els estudis, polítics, econòmics i socials que, aprofitant les lliçons de l'experiència, proposin solucions útils per a Catalunya". A la revista dedica tota la seva energia del gener del 45 al juny del 47. Hi publicarà més de 100 articles i trobarà temps a més per organitzar un centenari Verdaguier i un homenatge al seu gran amic, i també enginyer, Pompeu Fabra.

Durant els anys de l'ocupació alemanya, somia en la magna exposició que un cop restablertes les llibertats es proposa organitzar a Barcelona per presentar a les noves generacions un gran panorama de les lletres catalanes. En redacta el projecte i el comenta llargament amb en Nicolau per correspondència. De finals del 45 fins a últims del 47 s'ha dedicat a fer possible aquests quaderns d'estudis que han de ser útils a Catalunya per retrobar una plena existència nacional. Però malauradament, a diferència de Hitler i Mussolini, Franco ha guanyat la seva guerra i no és enderrocat. Els refugiats es converteixen en exiliats i es dispersen. Canvi de direcció, en lloc de Barcelona tornem a París. Amb el mateix esperit de sempre empenen la travessia del desert, però ha de fer bullir l'olla. Després d'un viatge a Mèxic, amb els fills americanitzats d'un militar republicà exiliat a Nova York, crea una petita societat internacional d'enginyeria de la qual serà el representant a Europa des de París. Però continua posant al "Vieux

Reunió a Perpinyà. D'esquerra a dreta, Emili Vigo i Bènia, Pompeu Fabra, Ferran Cuito i Joan García-Castellet. Arxiu familiar Cuito

Chêne” els clàssics grecs i llatins, innumbrables llibres de història, on va buscant les arrels dels grans conflictes que ha viscut i patit, així com la gran literatura francesa. Després de Stendhal i Proust, que és “el seu “dada” a les hores del toc de queda, amb els alemanys al carrer”, comença una gran biblioteca proustiana. Un cop instal·lat a París, fidel als propòsits i ideals dels amics de “*Quaderns*”, ajuda el seu amic Aramon a mantenir la presència de l’Institut d’Estudis Catalans en el món acadèmic internacional.

A finals dels 50, comença a viatjar regularment a Barcelona on acabarà per passar gran part de l’any. El 1958 segueix de molt a prop la represa de l’activitat política i cultural a Catalunya i Espanya. El 1961 crea un patronat de Cultura catalana popular que edita a Suïssa, per facilitar la seva introducció a Catalunya, una col·lecció d’opuscles, “Morts a l’exili, vivents en la història”, per donar a conèixer a les noves generacions les grans personalitats culturals i polítiques del passat. El 1969 ajuda l’Òmnium, perseguit a Barcelona, a instal·lar-se a París i organitza vuit conferències per donar a conèixer els aspectes més rellevants de la nostra cultura i història. Aquell mateix any proposa a Charles Aubrun que pre-

sideix l’Institut d’Études Ibériques de la Universitat de París la creació d’un Centre d’Études Catalanes. No el desanimen les dificultats del projecte i aconseguirà convèncer l’Ajuntament de París de cedir un dels seus edificis del barri del Marais a la Sorbona i trobarà a Barcelona els recursos econòmics per la seva restauració. Veritable paladí del projecte, amb l’ajuda dels professors Alphonse Dupront i Charles Leselbaum i del pare Taxonera de l’Abadia de Montserrat, el porta a bon port, però la mort l’octubre del 73 el priva de veure’l inaugurat.

Què dir més d’aquest home infatigable que la guerra i l’exili obliguen als 38 anys a reinventar-se una altra vida, que dels treballs manuals, l’enginyeria i les responsabilitats polítiques i executives passa al món de l’alta cultura clàssica i, com ho demostra l’important biblioteca que ha deixat, al de les investigacions històriques i literàries. Per acabar deixeu-me dir del pare el que va dir Conrad del seu perquè crec que és el que millor el defineix: “Fou tot just un patriota en el sentit en què ho és tot home que, convençut de l’espiritualitat pròpia d’una existència nacional, no consent veure aquest esperit subjugat”.

Ferran Cuito i Canals, enginyer industrial i polític

Guillermo Lusa Monforte

Centre de Recerca per a la Història de la Tècnica (ETSEIB - UPC)

1.- Família, primers estudis

Ferran Cuito i Canals va néixer a Barcelona el 21 de juliol de 1898. Els seus ascendents familiars estan descrits a la seva partida de naixement:

“Que dicho niño nació en la casa del número 70 de la calle de San Eusebio de este distrito [San Gervasio] el día 21 del actual, a las diez de la noche, hijo legítimo de D. Rafael Cuito y Manuel, natural de Lérida, cerrajero mecánico, y de su esposa D^a. Rosa Canals y Solé, natural de Gracia (Barcelona), de 41 y 37 años respectivamente. Es nieto por línea paterna de D. Rafael, jornalero de Lérida, y de D^a. Rosa, de Tamarite de Litera (Huesca), ya difuntos, y por línea materna de D. Domingo, jornalero, y de D^a. María, naturales respectivamente de Papiol y de Caserras (Barcelona), difuntos. Al expresado niño se le han

de poner los nombres de Fernando, Domingo y Ángel”.

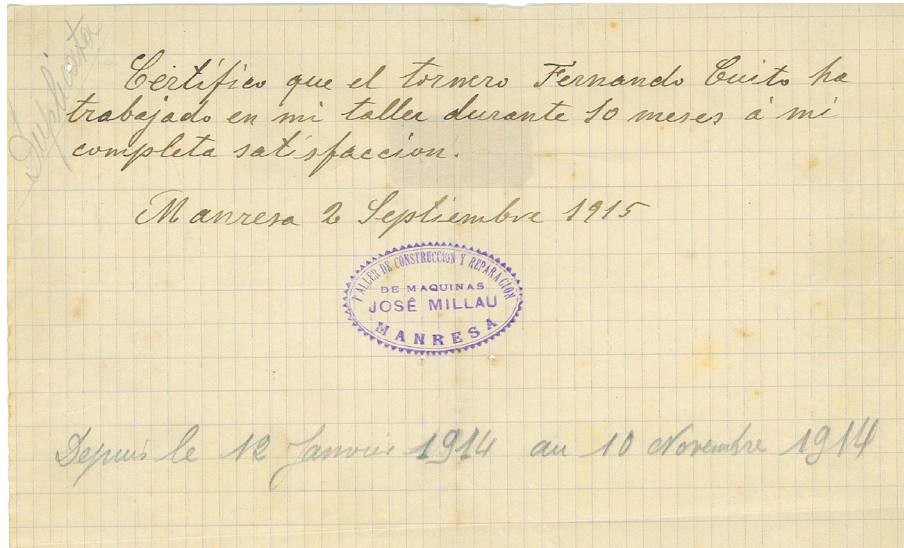
El pare de Ferran, Rafael Cuito, treballava com a manyà a Can Brutau¹, important empresa tèxtil de Sabadell. Era una persona amb un gran interès per la cultura, que havia reunit una notable biblioteca, alguns dels exemplars encara conserva el seu nét Amadeu Cuito Hurtado al seu domicili familiar².

Ferran va realitzar els seus primers estudis en el col·legi de Sant Cassià, dirigit per Josep Moragas, situat als carrers Alfons XII i Sant Eusebi, 52³. No he trobat informació sobre on va cursar Cuito el batxillerat, ni si va realitzar cursos d'aprenentatge en alguna escola professional. He consultat les llistes de matrícula de l'Escola d'Arts i Oficis, agregada a la d'Enginyers Industrials, corresponents als anys 1907 al 1913, però en elles no apareix

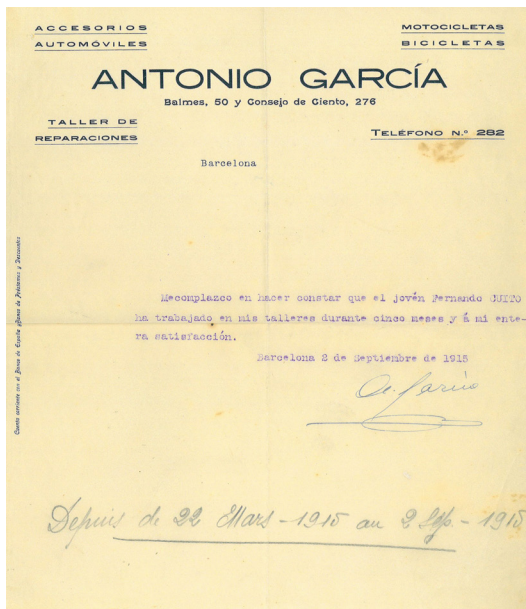
1. L'empresa remunta els seus orígens fins a una petita fàbrica de teixits de cotó fundada a Sabadell el 1836. El 1856 el fill del propietari, Bonaventura Brutau Estop, va constituir una gran empresa que realitzava el cicle complet del cotó: filat, teixit i acabat. A la seva mort es va constituir l'empresa Successors de Bonaventura Brutau, en la qual treballava Rafael Cuito quan va néixer el seu fill Ferran. Sobre la història d'aquesta empresa, vegeu CABANA VANCELLS, Francesc (1993) *Fàbriques i empresaris*, vol. II, Barcelona, Gran Enciclopèdia Catalana, p. 414-416.

2. El seu nét, Amadeu Cuito Hurtado –a qui agraeixo la informació i documentació que m'ha proporcionat per redactar el present article– esmenta alguns dels llibres de la biblioteca del seu avi, a les pàgines 7 i 8 de l'article “Les dues vides de Ferran Cuito”, en el present llibre.

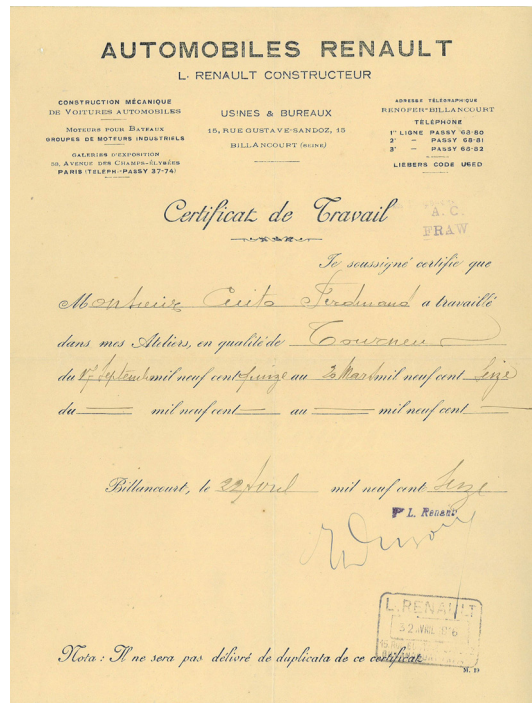
3. El col·legi estava situat a la mateixa illa que la casa en què Ferran Cuito havia nascut. Amadeu Cuito Hurtado, fill de Ferran, conserva un rebut emès pel col·legi al desembre de 1905, en el qual es fa constar que Ferran tenia bon comportament, i que la seva aplicació era “¡Mucha!”.

Certificat de treball com a torner, a Manresa (1914).
Arxiu familiar Cuito

Certificat de treball als tallers d'Antonio García, a Barcelona (1915).
Arxiu familiar Cuito

Certificat de treball Automobiles Renault, a Billancourt (1915).
Arxiu familiar Cuito

Ferran Cuito (tampoc el seu germà gran Rafael). És possible que en Ferran adquirís les seves destreses com a torner –de les que de seguida es parlarà– a l’empresa sabadellenca en la qual treballava el seu pare. Però aquest fet no està documentat.

2.- Primers treballs. Viatge a França (1914-1916)

Entre el 12 de gener de 1914 i el 10 de novembre del mateix any, Ferran Cuito va treballar al Taller de Construcció i Reparació de Màquines Josep Millau, a Manresa. Des del 22 de març fins el 2 de setembre de 1915 ho va fer al Taller de Reparacions Antonio García, de Barcelona, dedicat a la venda d’accessoris per a automòbils, motocicletes i bicicletes. Amb aquesta experiència, i la consegüent formació pràctica adquirida, Ferran va marxar a treballar a França, on ja residia el seu germà gran Rafael, que treballava a l’empresa Renault, a Billancourt. Ferran va ser admès en aquesta mateixa empresa, com a torner, cobrant 0,60 francs per hora. Estarà en aquesta empresa entre el 17 de setembre de 1915 i el 20 de març de 1916, en què es va passar (el 23 de març) a la Usine Curial (R. Duchesne, ingénieur ECP), de París, perquè allà el seu salari seria una mica més elevat, 0,80 francs per hora. Hi romandrà fins el 9 de juliol de 1916⁴. Amb els diners estalviats, Ferran Cuito tornarà a Barcelona, per donar compliment compte a la seva vocació, iniciar els estudis d’enginyeria industrial.

3.- Estudis d’enginyeria industrial. Compromís polític estudiantil. Servei militar

En l’època que estem considerant, l’Escola d’Enginyers Industrials de Barcelona estava situada a l’edifici de la Universitat literària, projectat per Elies Rogent, que avui dia és conegut com a “Edifici històric de la Universitat de Barcelona”, que alberga encara el rectorat d’aquesta universitat i algunes de les seves facultats. L’Escola d’Enginyers s’havia traslladat a aquest edifici durant les vacances de Nadal de 1873, abandonant el seu primer edifici, el convent de Sant Sebastià, desaparegut quan es va obrir la Via Laietana, durant la primera dècada de segle XX. L’Escola va romandre en el seu emplaçament de la Universitat literària fins que el 1927 es va traslladar a l’anomenat “edifici del relotge” (el pavelló de filatura) de l’antiga fàbrica de Can Batlló⁵.

El 28 de setembre de 1916 Cuito es va matricular a l’Escola d’Enginyers Industrials de Barcelona de Dibuix artístic, industrial i topogràfic, assignatura que no tenia en aquest moment efectes acadèmics per a ell. Aquell mateix dia també va sol·licitar assistir a les pràctiques de Química inorgànica i orgànica. El 2 d’abril de 1917 es va matricular de les set assignatures de l’ingrés, segons el Pla d’Estudis del 6 d’agost de 1907: Aritmètica i Àlgebra, Geometria i Trigonometria, Nocions de Física i Geologia, Francès, Anglès, Dibuix d’adorn,

4. La guerra europea havia començat a l’agost de 1914, amb la consegüent gran mobilització dels homes francesos. Les empreses industrials tenien, doncs, gran necessitat de mà d’obra, d’aquí la gran oportunitat per als joves estrangers.

5. He dedicat els vint-i-cinc números de la col·lecció *Documentos de la Escuela de Ingenieros Industriales de Barcelona* a estudiar i exposar la història d’aquesta institució, des de la seva creació el 1851 fins a la dècada dels anys 1960. L’època en què Ferran Cuito va ser alumne (1917-1924) està especialment tractada als números 13 i 14. La col·lecció està digitalitzada a la xarxa, a l’adreça <https://upcommons.upc.edu/handle/2099/82>.

Dibuix lineal i a l'aiguada. En la convocatòria ordinària de maig es va presentar i va aprovar les assignatures d'idiomes i de dibuix. El 28 d'agost de 1917 va abonar els drets d'examen de les altres tres assignatures, que va aprovar a la convocatòria de setembre d'aquell mateix any. El dia 20 d'aquell mateix mes es va matricular a l'Escola⁶ de les quatre assignatures que conformaven el primer curs de la carrera: Anàlisi matemàtica, Geometria descriptiva, Química inorgànica i orgànica, Dibuix artístic, industrial i topogràfic. Durant el curs 1917-1918 va aprovar amb molt bones notes el Dibuix i la Geometria descriptiva (19 i 20 punts, respectivament, sobre 20), més discretament l'Anàlisi matemàtica (10 sobre 20) i va suspendre la Química, que aprovaria al setembre.

Durant els anys següents, Cuito va continuar matriculant-se i aprovant els restants cursos de la carrera, de manera menys lineal⁷, ja que va simultaniejar

els estudis amb el compliment dels seus deures militars, amb l'activitat derivada de les seves primeres inquietuds polítiques i amb el desenvolupament dels seus primers treballs de caràcter tècnic. El sisè i últim curs de la carrera va ser el que va realitzar de manera més regular en 1923-1924, ja que va aprovar totes les assignatures a la convocatòria de juny de 1924, finalitzant amb això la seva estada a l'Escola⁸. Les notes obtingudes en les diverses assignatures, segons es pot veure en el seu expedient acadèmic conservat a l'arxiu de l'ETSEIB, posen de manifest les preferències de Cuito per les assignatures de Dibuix i de representació geomètrica, és a dir, els Dibuixos pròpiament dits, la Geometria descriptiva, la Estereotomia, la Topografia i la Geodèsia, encara que finalment també es va reconciliar amb l'Anàlisi química.

L'any de 1917, el de la revolució russa, va ser també molt agitat políticament a Es-

6 A partir del Pla d'Estudis de 1902, totes les assignatures de la carrera pròpiament dita, que en el Pla de 1907 constava de sis cursos, es desenvolupaven a l'interior de l'Escola. En els plans anteriors –per exemple, en el de 1868, que va ser el que va seguir Pompeu Fabra– la formació científica bàsica s'adquiria aprovant unes assignatures a la Facultat de Ciències, al llarg de tres anys. Després es realitzaven tres cursos d'especialització a l'interior de l'Escola. Aquesta dualitat de centres docents no suposava un problema addicional per als estudiants, ja que en aquesta època (des de 1874) l'Escola i la Facultat compartien el mateix edifici a la Universitat literària.

7. Vull dir que no aprovava totes les assignatures a la convocatòria de juny, sinó que algunes les aprovava al setembre i altres fins i tot l'any escolar següent.

8. A la pàgina del seu expedient acadèmic en què es resumeix tota la seva estada a l'Escola, figuren en blanc les caselles "Satisface los derechos de reválida en..." i "Solicita el título en...". Això vol dir que no va fer la revàlida ("desarrollo de un proyecto que se adjudica por sorteo y debe realizarse después de aprobado el sexto curso"), i que per tant no va poder obtenir un títol que emmarcar. Això era bastant freqüent durant les primeres dècades d'existència de la carrera; en sortir de l'Escola, bastava el certificat d'estudis per accedir als llocs de treball a la indústria privada. Únicament per als llocs de treball a l'Administració se sol·licitava formalment el títol, de manera que fins i tot es donava el cas d'estudiants que havien aprovat la revàlida, però que no recollien el seu títol, probablement per no abonar els drets, sent suficient un certificat de l'Escola. Cal recordar, per exemple, que Pompeu Fabra, que havia aprovat l'exercici de revàlida, només va pagar els drets del seu títol quan l'hi van exigir per a accedir a la càtedra que havia guanyat a l'Escola d'Enginyers Industrials de Bilbao, el 1902. I que fins i tot, una vegada abonats els drets, no va passar mai físicament a recollir el seu títol...

panya⁹. Trobem Cuito com a membre de l'Associació d'Estudiants de la Universitat Nova, segons consta en un document datat al desembre de 1917. Universitat Nova era el nom amb el qual es denominava a la Universitat Industrial, és a dir, al conjunt d'escoles tècniques de la Diputació de Barcelona (des de 1914, de la Mancomunitat de Catalunya) instal·lades al recinte de l'antiga fàbrica Can Batlló. Alexandre Galí¹⁰ parla breument d'aquesta associació, creada el mateix any 1917, i jutja molt críticament el *Butlletí* que editava.

Aquesta associació estudiantil va participar molt activament en el II Congrés Universitari Català que, promogut per l'Associació Catalana d'Estudiants des d'octubre de 1917, es va celebrar a la Universitat literària entre el 7 i el 14 d'abril de 1918¹¹. Les sessions del congrés van ser puntual i detalladament explicades als lectors de *La Veu de Catalunya* al llarg del mes d'abril, mitjançant àmplies cròniques del desenvolupament de les sessions, i després amb la publicació de les conclusions congressuals¹². En l'exemplar del 14 d'abril (pàgines 9 i 10) s'explica el desenvolupament de la sessió dedicada a l'"Organització dels Estudis d'Enginyer", en què "s'obre la sessió, llegint el ponent senyor Bartumeu les seves conclusions redactades d'acord amb les esmenes que en la sessió anterior es presentaren pels

senyors Campmany i Cuito, les quals en la seva majoria són aprovades per unanimitat i altres amb petites modificacions que presenten els senyors Canals (M.) i Ruiz Ponsetí". A continuació d'aquesta explicació, el diari inclou la transcripció dels quinze punts de què consten les conclusions del II Congrés en l'àmbit d'enginyeria.

A més d'implicar-se en els problemes del moviment estudiantil, Cuito va dedicar una part important d'aquest període al seu servei militar. Entre la documentació que forma part del seu expedient com a estudiant, apareix informació diversa sobre aquesta qüestió. El 24 de febrer de 1922 el comandant major de la caserna d'Artilleria de Barcelona certificava que "el sargento Fernando Cuito ingresó en esta comandancia procedente de la clase de recluta el 1 de julio de 1921 para servir el segundo plazo del servicio continuando en la misma en atención a las actuales circunstancias hasta la fecha". El 25 de febrer de 1922 Cuito presentava una instància a la Direcció de l'Escola en la qual demanava que el deixessin presentar-se a la convocatòria de març per a l'assignatura de Teoria general de màquines, ja que no havia pogut fer-ho a la convocatòria de setembre [de 1921] "por estar afecto al servicio militar en cuerpo expedicionario". El 20 de maig

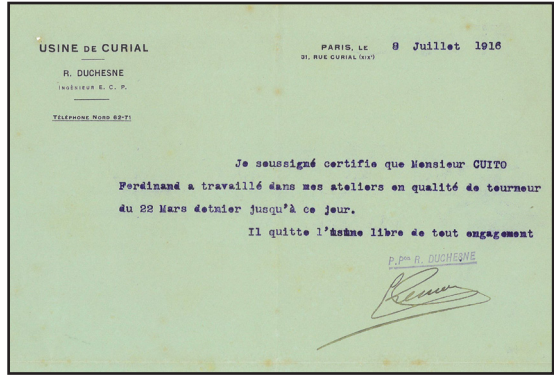
9 A més dels nombrosíssims llibres consagrats a la història política d'Espanya durant les primeres dècades de segle XX (els de Tuñón de Lara, Vicens Vives, Balcells, Izard, Termes, Riquer, etc.), existeix una obra singular dedicada a l'esmentat any 1917, que crec haver estudiat i assimilat amb profit, i que no dubto a recomanar: LACOMBA, Juan Antonio (1970) *La crisis española de 1917*, Madrid, editorial Ciencia Nueva.

10 GALÍ, Alexandre (1978) *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*, llibre IV, 1ª part, Barcelona, Fundació Alexandre Galí.

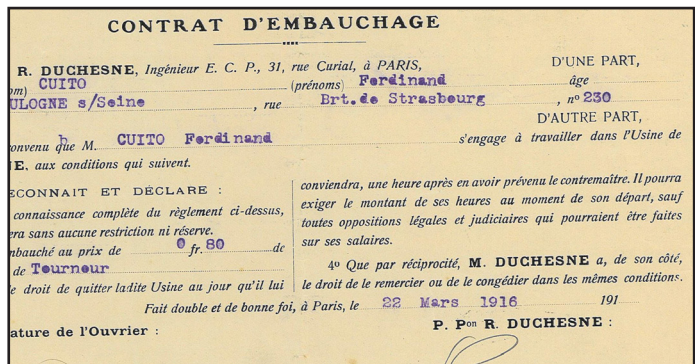
11 Vegeu PUIG I REIXAC, Miquel (1977) *Els congressos universitaris catalans*, Barcelona, Undarius; BORI I ALCANIZ, Ramon; CORTADA I CORREDOR, Joan; PUJADAS I MARTÍ, Xavier (1990) "Autonomia universitària i autonomia nacional: el catalanisme en el Segon Congrés Universitari Català". A: *Història de la Universitat de Barcelona I Simposium 1988*, Barcelona, p. 587-598.

12 Es poden consultar a la xarxa els exemplars digitalitzats de *La Veu de Catalunya* a l'adreça https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/consulta/registro.do?id=2321.

Certificat de treball Usine du Curial, París (1916).
Arxiu familiar Cuito

Contracte de treball a l'Usine du Curial, París (1916).
Arxiu familiar Cuito

Matrícula d'ingrés a l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona (1917).
Arxiu ETSEIB

de 1922 el comandant major d'Artilleria signava un certificat que deia que el sergent supernumerari Fernando Cuito s'havia incorporat l'1 de juliol de 1921 i havia prestat el seu servei fins el 6 de maig de 1922. El 22 de setembre de 1922 Cuito presentava una altra instància al director, explicant que no havia pogut presentar-se als exàmens de setembre de 1921 de l'assignatura de Mecànica aplicada a les construccions perquè estava en servei militar actiu, per la qual cosa demanava que el deixessin presentar-se a la convocatòria de setembre de 1922. En tots els casos, la Direcció de l'Escola va accedir a aquestes peticions.

Justament quan Cuito estava acabant els seus estudis, el 1923, es va crear una entitat en la qual jugaria un paper molt important, la Societat d'Estudis Militars (SEM). Entitat clandestina (i encara més durant l'època de la Dictadura de Primo de Rivera) i de caràcter paramilitar, la seva finalitat era formar els nuclis dirigents d'un futur exèrcit català. La SEM¹³, enlluernada pel nacionalisme insurreccional del *Sinn Féin*, va ser creada per militants d'Acció Catalana, un partit fundat el 1922 per elements de la Joventut

Nacionalista, disconformes amb la política del catalanisme hegemònic, el de la Lliga Regionalista¹⁴. La SEM estava presidida per Lluís Nicolau d'Olwer, i el secretari n'era Ferran Cuito. El dirigent efectiu, instructor dels militants, era el farmacèutic Miquel Arcàngel Baltà i Botta¹⁵, que impartia unes classes teòriques i pràctiques a l'edifici de l'Ateneu Barcelonès, basades en manuals militars francesos de l'escola de Saint-Cyr. També es realitzaven excursions i pràctiques de càmping. La SEM estava en contacte amb Francesc Macià i Estat Català. Grups paramilitars més reduïts, com el Grup dels Set (subgrup de la SEM) i La Bandera Negra (d'Estat Català), van estar involucrats en l'anomenat Complot de Garraf¹⁶ (maig de 1925), intent d'atemptat contra Alfons XIII. Organitzat molt barroerament, el rei no va ser afectat en cap moment. Uns quants dels conspiradors van ser detinguts per la policia primoriverista, i altres van haver d'exiliar-se.

Aquestes activitats de Cuito de caràcter paramilitar (marxes, acampades...) estaven vinculades a una altra de les seves grans aficions: l'excursionisme. Durant el primer trimestre de 1919 Cuito es va ins-

13 Quant a aquest grup militar, és interessant consultar el testimoni d'un dels seus integrants: FERRER SANXIS, Miquel (1978) "SEM. Societat d'Estudis Militars (1923-1926)", *L'Avenç*, núm. 10, p. 53-57. Ferrer narra la fundació de la SEM per part d'un grup reduït de membres d'Acció Catalana, entre els quals es trobava Ferran Cuito, en el domicili del qual, al carrer Alfons XII, la SEM guardava el seu arxiu secret.

14 Sobre Acció Catalana, vegeu BARAS GÓMEZ, Montserrat (1980) *El Partit Catalanista Republicà. De Acció Catalana a Acció Catalana Republicana (1922-1933)*, tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona. En particular, sobre el dirigent d'aquest partit que més va influir en Ferran Cuito, vegeu NAVARRO GARCÍA, Raquel (2017) *Lluís Nicolau d'Olwer. Biografia política i d'exili d'un intel·lectual català, 1917-1961. Cultura, republicanisme i democràcia*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona.

15 Sobre aquest químic i farmacèutic, director del Laboratori Municipal de Barcelona, vegeu PÉREZ-BASTARDAS, Alfred (2004) "Miquel Àngel [sic] Baltà, farmacèutic i nacionalista radical", *VI Jornades d'Història de la Farmàcia Catalana*, La Bisbal de l'Empordà, Societat d'Amics de la Història i de la Ciència Farmacèutica Catalana, Gráficas Gispert, p. 57-64.

16 Aquest episodi està narrat a molts llocs, el més complet dels quals és CREXELL, Joan (1988) *El complot de Garraf*, Barcelona, Publicacions de l'Abadía de Montserrat. Vegeu també el relat que fa una de les persones implicades a la lluita armada durant aquella època, FERRER I SANXIS, Miquel (2008) *Memòries (1920-1970). 50 anys d'acció política, social i cultural catalana*, Barcelona, Fundació Josep Comaposada, p. 87-94.

criure al Centre Excursionista de Catalunya, de la Secció d'Enginyeria de la qual (creada el 1916) va ser nomenat vice-secretari el maig de 1919.

Quins eren els propòsits de la nova secció? "L'objecte primordial és fer conèixer nostra pàtria sots l'aspecte industrial, contribuint a la mida de ses forces a son desenrotllament i progrés, mitjançant excursions col·lectives, conferencies, publicació de treballs, concursos i demés actes que tendeixin a aquells fins"¹⁷. Amb la creació d'aquesta nova secció es pretenia estimular l'ingrés al CEC "de bon nombre de socis, principalment alumnes de nostres escoles industrials i tècniques, i, especialment, els de l'Escola d'Enginyers Industrials de la nostra ciutat, perquè tots ells trobaran, sens dubte, en la novella Secció, un natural complement a les ensenyances que en llurs respectives escoles reben". En les successives Juntes Directives d'aquesta Secció sempre solien trobar-se professors i estudiants de l'esmentada Escola¹⁸. Cuito apareixia esmentat com a vicepresident de la Secció el 1921, i com a vocal en bastants dels anys següents. També es pot veure en aquest *Butlletí* (núm. 316, maig 1921) que Cuito va obtenir un premi de cent pessetes al V Concurs de la Secció d'Enginyeria pel seu treball "La Construcció, Orígens i Nomenclatura".

4.- Treballs i activitats de Cuito abans de la proclamació de la República

No hem trobat massa documentació relativa als primers treballs exercits per Ferran Cuito, després de finalitzar els seus estudis. Amadeu Cuito em va explicar que el seu pare va treballar durant dos anys a una empresa de Manresa anomenada Fontanet, i que allà va participar en el projecte d'un ferrocarril per a les mines de Solvay, a Súria. Seguint aquesta pista, he trobat diverses publicacions que tracten tant de les mines com del ferrocarril, construït el 1924 (inaugurat el 12 d'agost) per unir les mines de Súria amb Manresa i després amb les instal·lacions de Solvay a Martorell. Va ser dissenyat per l'enginyer francès Louis Dupont, primer director de les mines. Pocs anys més tard, el 1926, es va construir un altre ramal per unir Martorell amb el port de Barcelona¹⁹.

Una activitat de Cuito de la qual mai havia sentit parlar és la de la seva tasca com a redactor d'articles de caràcter tècnic per a la famosa Enciclopèdia Espasa. Al Fons Ferran Cuito de l'Arxiu Nacional de Catalunya -del qual parlaré més endavant- he trobat unes quantes cartes enviades a Cuito per l'editorial Espasa-Calpe, en les quals li encarregaven la redacció de diverses veus. La més antiga que he trobat és del 28 de gener de 1927, dirigida al seu domicili al carrer Alfons XII, en la qual s'esmen-

17 *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 252 (gener 1916), p. 36.

18 Sobre aquesta secció del CEC, vegeu GUTIÉRREZ MEDINA, Maria Lluïsa (en premsa) "La Sección de Ingeniería del Centro Excursionista de Cataluña y el excursionismo industrial", XXI Jornadas Internacionales de Patrimonio Industrial, Gijón, INCUNA (Industria, Cultura, Naturaleza).

19 JIMÉNEZ VEGA, Miguel (2012) "El transporte de potasas y sal en Cataluña", *Vía Libre*, marzo de 2012, p. 14-21. El noticiari cinematogràfic No-Do del 25-09-1944 conté un fragment dedicat a les mines i al tren miner de Súria (visible i descarregable a l'adreça <http://www.rtve.es/filmoteca/no-do/not-91/1467448/>).

ta “la lista de voces SO-SU cuya redacción se ha servido VD aceptar en su visita de esta mañana”, a la qual s’afegia la petició de la redacció dels articles “succión”, “surtidor” i “suspensión”. La persona que havia recomanat a Cuito per a aquestes tasques era Esteve Terradas²⁰, ja que a la carta datada el 18 de febrer de 1927 es diu que Terradas li ha fet directament a Cuito l’encàrrec de les veus “sleeping-car”, “sonda y sondeo” i “subterráneo”. De l’1 d’abril de 1927 era la carta que Espasa-Calpe dirigia a Cuito al seu despatx de SOFINA, a la Via Laietana, 30, en què li suplicaven l’urgent desenvolupament dels articles que li havien encomanat, ja que tenien detingudes les remeses de proves corresponents als encàrrecs fets a Cuito, la qual cosa entorpia la marxa de l’obra. A la carta del 22 d’abril seguien reclamant els articles pendents, i li encomanaven la redacció d’una llista de veus que començaven per “TA”. En l’última carta, de 14 de maig de 1927, els responsables d’Espasa-Calpe alliberaven Cuito d’uns quants dels encàrrecs efectuats, ja que no era possible demorar més temps la impressió dels toms de l’Enciclopèdia en els quals havien d’aparèixer alguns dels articles redactats per Cuito. Es veu

que el seu nou treball, de què ara anem a parlar, no li deixava massa temps lliure.

Gràcies a les cartes d’Espasa-Calpe hem pogut establir una forquilla temporal (gener-abril 1927) per determinar quan va entrar Cuito a treballar com a enginyer per a la Societat Financera d’Indústries i Transports, més coneguda per les sigles SOFINA. Sobre aquesta societat amb domicili social a Brussel·les, i la seva vinculada CHADE, hi ha innumbrables publicacions, escrites des de molt diversos punts de vista, molts d’ells divergents entre si²¹. En aquest conglomerat financer van representar un paper molt important dos dirigents del catalanisme conservador, Francesc Cambó i Batlle, Joan Ventosa i Calvell²², i un militar i aristòcrata que va desenvolupar la seva vida política i professional a Barcelona, Mariano de Foronda i González-Bravo²³.

Cabana fa una descripció freda d’aquesta empresa, en el llibre que hem esmentat en una nota anterior:

“La Société Financière des Transports et d’Entreprises Industrielles (SOFI-

20 Vegeu ROCA ROSELL, Antoni; SÁNCHEZ RON, José Manuel (1990) *Esteban Terradas (1883-1950). Ciencia y técnica en la España contemporánea*, Madrid-Barcelona, INTA-ediciones del Serbal.

21 En relació amb les trajectòries barrejades de SOFINA, de la Barcelona Traction i de la CHADE, vegeu CABANA, Francesc (2015) *La CHADE i altres aventures de Cambó, Ventosa i Garí*, Barcelona, edició de l’autor; ALCALDE, Rafael (2008) “El caso de la Barcelona Traction. Una revisión”, *Revista de Historia Industrial*, núm. 36, p. 83-107; RIQUER, Borja de (2016) *Cambó en Argentina. Negocios y corrupción política*, Barcelona, Edhasa.

22 La bibliografia consagrada al polític catalanista conservador Francesc Cambó és molt àmplia. El mateix succeeix amb una de les seves “mans dretes”, Joan Ventosa, sobre el qual es pot consultar un article breu, relativament recent: RIQUER, Borja de (2012) “Joan Ventosa i Calvell, l’home de la Lliga Catalana a Burgos. Les relacions dels catalanistes conservadors amb els militars rebels durant la Guerra Civil”, *Segle XX. Revista catalana d’història*, núm. 5, p. 37-61.

23 Mariano de Foronda y González-Bravo, membre del Partit Conservador, va dirigir la companyia de tramvies de Barcelona entre el 1902 i el 1931. El 1929 seria nomenat comissari regi de l’Exposició Internacional de Barcelona.

NA), constituïda el 1898, amb domicili a Brussel·les, estava controlada per l'AEG i el Deutsche Bank. Era una societat hòlding, o sigui, que només tenia una cartera de valors, que li donava participació en altres societats, en aquest cas, en empreses que explotaven companyies de producció i de transport elèctric. La neutralitat de l'Estat belga els facilitava el to que els convenia més. La primera participació que prendrà SOFINA a l'estranger serà a *Les Tramways de Barcelone S. A.*, amb domicili social a la capital belga”.

Una mica més explícit és aquest breu paràgraf, procedent d'un estudi relativament recent²⁴:

“SOFINA era, a principios de la década de 1930, una de las empresas multinacionales más poderosas del planeta, una sociedad financiera que a lo largo de tres décadas consiguió dominar empresas de suministro de energía eléctrica, de transportes y de fábricas especializadas en la elaboración de máquinas y demás elementos requeridos por empresas de servicios públicos, convirtiéndose según sus detractores en una especie de banco industrial privado que controla por la propiedad de sus acciones una serie de industrias y empresas de servicios

públicos ubicadas en los más diversos países, de distintos continentes”.

El 1904, com hem dit, SOFINA va adquirir les companyies de tramvies que operaven a Barcelona, unificant i constituint *Les Tramways de Barcelone*. Una de les societats de SOFINA per actuar en el camp dels transports va ser Locomoción y Transportes S. A.²⁵, de la direcció de la qual va formar part Cuito durant els anys anteriors a la proclamació de la República. En aquesta empresa –segons la meva opinió– és on Cuito establiria una relació d'amistat amb Joan Ventosa Calvell, un personatge molt complex la trajectòria de la qual es creuria amb la de Cuito²⁶. Aquesta empresa va participar en l'Exposició de Barcelona del 1929, segons es pot veure en l'article extens que la revista *Técnica*, òrgan de l'Associació d'Enginyers Industrials de Barcelona, va dedicar als enginyers industrials que havien participat en tan important esdeveniment²⁷. El 12 d'abril de 1930 es celebrava un banquet al gran saló de festes de l'Hotel Ritz, ofert per l'Associació als noranta-set enginyers industrials (que s'enumeraven per ordre alfabètic) que “bajo diferentes aspectos han intervenido en la Exposición de Barcelona”. D'aquesta llista formava part Cuito, i més endavant apareixia una relació de “las casas instaladoras y de construcciones

24 DALLA-CORTE CABALLERO, Gabriela (2006) “Empresas, instituciones y red social: la Compañía Hispanoamericana de Electricidad (CHADE) entre Barcelona y Buenos Aires”, *Revista de Indias*, vol. LXVI, núm. 237, p. 519-544.

25 Van participar a la creació d'aquesta societat –a més de SOFINA– la Banca Marsans i la Societat Financera Arnús i Garí.

26 Veurem més endavant de quina manera van repercutir sobre el destí de Cuito les gestions del govern de la Generalitat per facilitar la sortida de Catalunya, al juliol de 1936, d'algunes persones conservadores amenaçades per la reacció popular al cop militar feixista (entre aquestes persones, Joan Ventosa i Calvell).

27 “Crónica de la Agrupación. Banquete de homenaje a los Ingenieros Industriales que han contribuido al éxito de la Exposición de Barcelona”, *Técnica*, núm. 137 (maig 1930), p. 76-79.

de esta plaza cuyas obras [per a l'Exposició] han sido dirigidas por titulares de nuestra carrera", que incloïa la següent menció: "Locomoción y Transportes S. A.: Ingenieros don Fernando Cuito y don Antonio Homs"²⁸.

Precisament gràcies a un article d'Homs podem conèixer amb més detall què és el que aquesta empresa havia efectuat per al gran esdeveniment, ja que era la concessionària exclusiva dels transports de l'Exposició²⁹. El sistema integral i articulad de transports constava de sis elements: la instal·lació d'escales mecàniques, el funicular (efímer, dissenyat per Santiago Rubió i Tudurí) del Palau Nacional, l'ascensor del Palau Alfons XIII, tres línies d'autobusos, el ferrocarril miniatura (també construït per Locomoción i Transportes) i els *electrocars*. Amadeu Cuito m'ha esmentat, durant les nostres converses, que una de les contribucions de Cuito de les que més li havia sentit parlar al seu pare eren precisament aquests petits vehicles. Gràcies a l'article d'Homs sabem que eren "cochecitos de doce plazas movidos por motor eléctrico y batería de acumuladores". Les seves característiques tècniques i el seu

funcionament estan detalladament descrits per Homs³⁰. Aquests vehicles van ser construïts per l'empresa Vicente Ribas, de Manresa.

A més d'aquestes activitats, Cuito va participar en diverses de les empreses sobre les quals SOFINA tenia influència, en particular a través de la Banca Arnús Garí. Amadeu Cuito recorda haver sentit parlar al seu pare de la seva relació amb la companyia Tramvies de València. Per la meua banda, he trobat la notícia que Ferran Cuito era, el 1930, membre del consell d'administració de Hidroeléctrica Cinco Villas, com a representant d'Eléctricas Reunidas de Zaragoza, empresa participada pel grup Banco Zaragozano³¹.

5.- Cuito, primer director general d'Indústria del govern de la República (1931)

Acció Catalana, com hem dit abans, va ser un partit fundat durant la Conferència Nacional Catalana, una trobada que durant els dies 4 i 5 de juny de 1922 va aplegar elements de la Joventut Nacionalista de la Lliga Regionalista, disconformes amb la política del catalanisme hegemònic, juntament amb antics mem-

28 No només Cuito i Antoni Homs Ferrés (titulat el 1923) havien coincidit a l'Escola, sinó també a la Secció d'Enginyeria del Centre Excursionista de Catalunya (CEC). Al *Butlletí* núm. 316 (maig de 1921) del CEC s'esmentava que Cuito havia estat elegit vicesecretari de la Junta Directiva de la Secció d'Enginyeria, i Homs vocal de la mateixa. Dos anys més tard (*Butlletí* núm. 342) Homs era el secretari i Cuito vocal.

29 HOMS, Antoni (1929) "Los medios de transporte de visitantes en la Exposición de Barcelona", *Técnica*, núm. 129, p. 337-346.

30 L'article inclou una imatge d'un *electrocar*. A la xarxa es poden trobar il·lustracions i fotografies més vistoses, per exemple a la pàgina <https://barcinogramas.com/2016/11/03/modernidad-y-transporte-como-atraccion/>. Aquí es poden veure també imatges de les escales mecàniques i del *tapis-roulant*, i fins i tot un vídeo del tren miniatura en funcionament. Incloem com a il·lustració del present article una reproducció d'un quadre en el qual es pot veure una caricatura relativa a aquest original vehicle, que li va ser regalada a Cuito per Vicente Ribas, en finalitzar l'exposició.

31 GARRUÉS IRURZUN, Josean (1997) *Empresas y empresarios en Navarra. La industria eléctrica, 1888-1986*, Pamplona, Gobierno de Navarra, p. 322-324.

Banquet de l'Associació d'Enginyers Industrials com a homenatge als seus socis que han participat a l'Exposició Internacional de Barcelona (1929). Revista *Técnica*, núm. 137 (maig 1930)

Record dels electro-cars de l'Exposició. Cuadre signat per Vicente Ribas, constructor d'aquells vehicles (1930). Arxiu familiar Cuito

bres de la Unió Federal Nacionalista Republicana³² i altres joves intel·lectuals independents. Entre els seus primers dirigents estaven Jaume Bofill i Mates, Lluís Nicolau d'Olwer (que va presidir la Conferència) i Antoni Rovira i Virgili, autor de la ponència més important que es va aprovar en aquesta trobada ("Actuació del nacionalisme envers i dins l'Estat")³³. Pel que fa a la seva ubicació al tauler polític, en un principi es tractava d'un partit liberal de centre, nacionalista, contrari a l'"oligarquia" de la Lliga, però també a les teories socialitzants³⁴.

Desapareguda la Dictadura, la presentació pública d'Acció Catalana tindria lloc amb la publicació a *La Publicitat* (4 de març de 1930) d'un manifest titulat "Acció Catalana a l'opinió", en el qual es convidava a unir-se a les seves files a un sector escollit del catalanisme: "Dins Acció Catalana, com a partit polític, no hi cap tothom. Al nostre costat poden venir només aquells catalanistes que siguin liberals, demòcrates i republicans". La resta de la proclama estava dedicada a desgranar les característiques ideològiques del partit. Finalment, apareixia l'extensa llista de signants, encapçalada per Jaume Bofill, Lluís Nicolau d'Olwer i Ramon d'Abadal i Vinyals.

Acció Catalana va participar al Pacte de Sant Sebastià, la reunió política celebrada el 17 d'agost de 1930 a la capital donostiarra, que va traçar les línies generals del procés que va portar a la proclamació de la Segona República a Espanya. Va ser Manuel Carrasco Formiguera qui va representar Acció Catalana en aquell important esdeveniment³⁵. També hi van ser presents altres dos catalans, Jaume Aiguader, d'Estat Català, i Macià Mallol Bosch, en representació d'Acció Republicana de Catalunya, una escissió d'Acció Catalana que es va produir el 1928, liderada per Antoni Rovira i Virgili, que aspirava a esdevenir un partit catalanista d'esquerres i republicà. Quan es va fer evident l'aproximació d'Acció Catalana a postures clarament republicanes, els dos partits van tornar a reunificar-se, al març de 1931, sota el nom de Partit Catalanista Republicà, que el 1933 canviaria el seu nom pel d'Acció Catalana Republicana.

El que va passar entre el Pacte de Sant Sebastià i la proclamació de la República és ben conegut. A finals de setembre de 1930 es va formar a Barcelona el Comitè pro Llibertat, que el 16 d'octubre es va transformar en el Comitè Revolucionari

32 La UFNR va ser fundada a Barcelona a l'abril del 1910. Sobre l'ideal polític i la trajectòria d'aquest partit vegeu GABRIEL, Pere (2000) "Las bases políticas e ideológicas del catalanismo de izquierdas del siglo XX", *Espacio, Tiempo y Forma*, t. 13, p. 73-103. Es pot consultar també IZQUIERDO BALLESTER, Santiago (2012) "El nacionalisme republicà a Catalunya (1904-1910)", *Bulletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XXIII, p. 19-63.

33 El programa polític d'Acció Catalana i la seva trajectòria durant els anys anteriors a la proclamació de la República es poden veure a NICOLAU D'OLWER, Lluís (2007) *Democràcia contra dictadura: escrits polítics, 1915-1960*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans. Per a una visió més àmplia, vegeu les tesis ja citades de BARAS GÓMEZ (1980) i de NAVARRO GARCÍA (2017).

34 BARAS GÓMEZ (1980), p. 21, que segueix l'anàlisi de MOLAS, Isidre (1972) *Lliga Catalana*, 2 vols., Barcelona, Edicions 62, vol. II, p. 77.

35 El contingut del Pacte, i les seves conseqüències per a la història d'Espanya, estan analitzats en multitud d'obres. Segueix sent profitós llegir un clàssic, un dels protagonistes d'aquella reunió: MAURA, Miguel (1968) *Así cayó Alfonso XIII...*, Barcelona, Ariel (la primera edició, a Mèxic, és del 1962). Vegeu també GUZMÁN, Eduardo de (1973) *1930. Historia política de un año decisivo*, Madrid, ediciones Tebas.

de Catalunya. Una mica abans, també a l'octubre de 1930, es va constituir el que molt aviat va ser conegut com Govern Provisional de la República, en què Lluís Nicolau d'Olwer ostentava la cartera d'Economia. Al desembre del mateix any van tenir lloc les fracassades revoltes militars de Jaca i de Cuatro Vientos. El 12 d'abril de 1931 van tenir lloc les eleccions municipals, el resultat de les quals, de caràcter plebiscitari, seria determinant per a la proclamació de la Segona República, dos dies més tard. Una mica després de les set de la tarda del 14 d'abril, el Govern Provisional de la República entrava a l'edifici del ministeri de la Governació, a la Puerta del Sol, per fer-se càrrec del govern d'Espanya.

Lluís Nicolau d'Olwer va ser nomenat ministre d'Economia Nacional el dia 15, per aplicació dels pactes que després del de Sant Sebastià es van succeir entre el Comitè Revolucionari de Madrid i el Comitè Pro-Llibertat de Barcelona. No obstant això, a l'haver estat derrotada Acció Catalana a les eleccions municipals, Nicolau d'Olwer es va sentir desautoritzat i va intentar renunciar al càrrec, cosa que no li va ser admesa, ni per Macià com a president de la Generalitat de Catalunya, ni pel Govern Provisional, segons relata Azaña en els seus escrits³⁶.

Nicolau d'Olwer va emportar-se a Madrid un grup de persones de la seva confiança, molt ben preparades tècnicament, per ocupar càrrecs de responsabilitat al ministeri que encapçalava. Josep Barbey Prats³⁷ seria sotssecretari del ministeri d'Economia Nacional; Manuel Reventós Bordoy³⁸, Director general de Comerç i Política Aranzelària, i Ferran Cuito Canals, Director general d'Indústria. Els quatre serien coneguts amb el sobrenom de "los cuatro de infantería"³⁹, perquè a les nou del matí ja estaven treballant al Ministeri, on havien acudit a peu, ja que "defugien d'anar amb cotxes oficials, amb xofers i lacais d'uniforme".

Lluís Nicolau d'Olwer i Ferran Cuito es coneixien almenys des que tots dos havien coincidit a la Societat d'Estudis Militars, de la qual ja hem parlat. Segurament que aquesta vella amistat, juntament amb el prestigi de Cuito en el món de les empreses financeres i d'enginyeria, van ser determinants a l'hora de la incorporació de Cuito a l'equip ministerial. La magnitud de l'obra a abordar i les dificultats trobades van soldar la compenetració professional entre tots dos. Però a més, aquells vuit mesos de treball en comú van fer més estreta l'amistat que es professaven. Molts caps de setmana sortien junts per

36 BARAS GÓMEZ (1980), p. 271. Azaña no es caracteritzava precisament per ser amable a l'hora de jutjar els seus contemporanis. No obstant això, en els "Cuadernos de La Pobleta: 1937" fa un exquisit i respectuós retrat de les qualitats de Nicolau d'Olwer: AZAÑA, Manuel (1968) *Obras Completas* (edició de Juan Marichal), vol. IV (Memorias políticas y de guerra), México, Ediciones Oasis, p. 658-659.

37 Advocat relacionat amb diverses entitats financeres, s'havia doctorat en dret i havia dirigit la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona. Havia estat membre fundador d'Acció Catalana el 1922.

38 Sobre aquest notable jurista i economista, vegeu GÓMEZ ROJO, María Encarnación (2006) *Historiografía jurídica y económica y pensamiento jurídico-público, social y económico de Manuel Reventós i Bordoy (1888-1942)*, tesi doctoral, Universidad de Málaga.

39 "Cuatro de infantería" ("Westfront 1918. Vier von der infanterie") era una pel·lícula antibèlica molt popular en aquella època, dirigida el 1930 per Georg Wilhelm Pabst.

conèixer nous pobles i paratges de Castella⁴⁰.

D'entrada els nouvinguts no ho van tenir molt fàcil. Els ministeris d'Economia Nacional i el de Treball havien estat creats durant la Dictadura de Primo de Rivera, i –segons advertia Marcel·lí Domingo a Nicolau– cap dels dos oferia garanties, a causa del personal que els conformava⁴¹. L'amenaça més greu la veia Domingo en l'ús de diferents institucions, emparades per l'antic aparell de l'Estat, que es convertien en autèntics organismes de propaganda contrària a la República. Era, doncs, imprescindible, renovar el personal directiu. Va ser Manuel Reventós qui va reorganitzar completament el ministeri, incloent a més l'hàbit de realitzar nombrosos estudis estadístics.

El Fons Ferran Cuito de l'Arxiu Nacional de Catalunya⁴² conté una carpeta amb la idea fonamental per a l'organització

del ministeri d'Economia Nacional, l'organigrama de la Direcció general d'Indústria i el projecte esquemàtic de la seva organització⁴³. Cuito es va proposar donar un nou impuls a les indústries tèxtil, mecànica, química i d'alts forns, especialment a Catalunya i al País Basc, amb l'objectiu de revitalitzar l'economia de la República, potenciant els sectors productius més avançats⁴⁴. El Consell d'Indústria era una entitat ministerial creada el 1928⁴⁵. El 17 de juny de 1931 Nicolau admetia la dimissió que li havien presentat tots els membres d'aquest Consell, que havia estat nomenat per decret del 19 de març de 1931, encara amb govern de la monarquia. Immediatament, el mateix dia, va nomenar les persones que de manera provisional s'havien d'encarregar de posar de nou en marxa aquest Consell. El presidia Cuito, en la seva qualitat de Director general d'Indústria⁴⁶. Poques setmanes després començaven a apa-

40 NAVARRO GARCÍA (2017), p. 144.

41 “Si poco seguro es Trabajo, aún lo es menos Economía, a donde en último término han venido a emboscarse organismos que, cambiando de ministerio, buscaban el jerarca afín capaz de facilitarles su labor de proselitismo y enchufismo”. Arxiu de l'Abadia de Montserrat, Fons Nicolau d'Olwer, correspondència I, carta de Domingo a Nicolau (4-05-1931), doc. 1/2. Citat per NAVARRO GARCÍA (2017), p. 142 (Marcel·lí Domingo era el titular del ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts al govern nombrat el 15 de abril de 1931. El ministre de Treball era Francisco Caballero).

42 Alguns investigadors han dit que aquest fons és anodí i sense interès. És cert que està molt poc ordenat ja que, per exemple, la documentació relativa al conflicte que va tenir lloc el juny-juliol de 1931 entre l'Associació d'Alumnes i el Claustre de l'Escola -que és una de les raons que em van portar a aquest Arxiu- està repartida en diferents caixes, carpetes i lligalls, en lloc d'estar més concentrada. Però és d'excepcional interès. El mateix passa amb la documentació que tracta del pas de Cuito per la Direcció general d'Indústria.

43 Arxiu Nacional de Catalunya, Fons Ferran Cuito, Caixa 5, carpeta UC-13. Deixaré per una altra ocasió, o per un altre investigador, l'estudi monogràfic d'aquests documents.

44 BELLMUNT, Domènec de (1975) *Cinquanta anys de periodisme català, 1923-1975*, Andorra la Vella, Mirador del Pirineu. Citat per NAVARRO GARCÍA (2017), p. 144 (Domènec de Bellmunt va ser secretari de Nicolau durant el seu període com a ministre).

45 Amb el nom de Consejo Industrial, al decret del 2-03-1928 que reorganitzava el Cos d'Enginyers Industrials al servei del ministeri de Treball, Comerç i Indústria.

46 Entre els onze vocals es trobaven els directors de les tres Escoles d'Enginyers Industrials, Paulí Castells Vidal (Barcelona), Luis Checa Toral (Bilbao) i Juan Usabiaga Lasquíbar (Madrid).

rèixer a la *Gaceta* senyals de la revitalització de les convocatòries dels “Auxilios a las Industrias”⁴⁷, en forma d’extensos llistats de projectes industrials que sol·licitaven ajuda econòmica.

La correspondència rebuda per Cuito al seu despatx de la Direcció general posa de manifest la crisi econòmica que en aquests anys s’estava experimentant a Espanya, com a conseqüència de l’arribada de la segona onada del crac nord-americà de 1929. Una carta de Josep Maria Cornet, director tècnic de la Maquinista, posava de relleu la crisi per la que estava passant la indústria metal·lúrgica a Catalunya. També són nombroses les cartes enviades per enginyers, alguns d’ells coneguts per Cuito, en demanda de treball. A destacar un dossier sobre les possibilitats de la indústria automobilística espanyola, en el qual s’inclouen algunes protestes de fabricants espanyols (per exemple, Miquel Mateu de la Hispano Suïssa) contra la importació d’automòbils estrangers.

Un llegat notable que deixaria l’equip de Nicolau d’Olwer va ser l’aprovació del Reglament orgànic del Cos d’Enginyers Industrials al servei del ministeri d’Economia Nacional (Decret 17 de novembre de 1931). És clar que el responsable

d’aquest reglament va ser el director general d’Indústria⁴⁸, que durant molts mesos va haver d’anar dialogant (per correspondència en molts casos, conservada al Fons Ferran Cuito) amb la comunitat d’enginyers industrials d’Espanya. L’estructura definida pel reglament de Cuito romandria vigent fins la reforma de desembre de 1955⁴⁹.

El 14 d’octubre es produïa la primera crisi ministerial en el govern de la República, amb la dimissió de Niceto Alcalá Zamora (que el presidia) i de Miguel Maura, de la Dreta Liberal Republicana, per disconformitat amb la política laïcista del govern. Azaña s’encarregaria de dirigir aquest segon Govern provisional, en el qual va seguir figurant Nicolau d’Olwer. El 9 de desembre de 1931 es va aprovar la Constitució, i l’endemà passat Niceto Alcalá Zamora jurava el seu càrrec de president de la República. El 16 de desembre es produiria una nova crisi ministerial, en abandonar el govern Alejandro Lerroux i Diego Martínez Barrio. El president de la República va tornar a trucar Manuel Azaña, que va formar el primer govern constitucional, en el qual ja no figurava Nicolau d’Olwer. La representació política de Catalunya en el nou govern estava encarnada per Jaume Carner, ministre d’Hisenda, d’Esquerra Republicana de

47 Un decret del 30 d’abril de 1924 permetia sol·licitar, durant els tres anys següents, auxilis per afavorir la creació d’indústries noves i desenvolupar les ja existents. Aquest decret va ser prorrogat, i l’última vegada que s’havia fet va ser el 31 de desembre de 1929.

48 Cuito no partia pas de zero. El cos havia estat creat pel Reial decret de 23 de març de 1911; havia estat organitzat segons el Reial decret de 2 de març de 1928 i molt poc abans de la proclamació de la República, el 19 de març de 1931, s’havia aprovat el seu reglament provisional.

49 Vegeu MORENO-TORRES GÁLVEZ, Antonio (2018) “Génesis y evolución reglamentaria del Cuerpo de Ingenieros Industriales del Estado”. A: *El cuerpo de Ingenieros Industriales del Estado. Historia, actuaciones y testimonios*, Ministerio de Industria, Comercio y Turismo, p. 11-51.

Catalunya, força hegemònica a Catalunya durant aquest període⁵⁰.

El 16 de desembre de 1931 el president de la República admetia la dimissió de Lluís Nicolau d'Olwer com a ministre d'Economia Nacional. El 23 de desembre Marcel·lí Domingo, encarregat del nou ministeri d'Agricultura, Comerç i Indústria (que venia a substituir el d'Economia Nacional, que es suprimia), admetia la dimissió de Ferran Cuito com a Director general d'Indústria, i dels seus restants companys dels "cuatro de infantería". No obstant això, una disposició del 28 de desembre li encomanava seguir com a "President efectiu" del Consell d'Indústria, càrrec que va exercir fins el 31 de desembre de 1932.

El balanç de l'obra de Nicolau d'Olwer al front del seu ministeri va ser controvertit, encara que no tant per les decisions tècniques preses al ministeri –se li retreien, però, alguns efectes derivats del tractat comercial amb França– com per la seva actitud tèbia, segons els crítics, en la lluita històrica del catalanisme per obtenir més competències per al govern propi⁵¹. Per la seva banda, el mateix Nicolau, en el discurs pronunciat al sopar-homenatge que el Partit Catalanista Republicà va or-

ganitzar en el seu honor el 9 de gener de 1932⁵², més aviat que fer un balanç de la tasca realitzada, va posar l'èmfasi en defensar el paper que dins de la política republicana espanyola havia exercit l'opció catalanista que ell representava, pronunciant-se pel federalisme com l'instrument més eficaç per assolir els objectius del catalanisme.

6.- Intervenció mediadora de Cuito en el conflicte entre l'Associació d'Alumnes i el Claustre (1931). Democratització de l'Escola

Un episodi poc conegut de la vida de l'Escola és el conflicte que va enfrontar, durant la primavera de 1931, l'Associació d'Alumnes de l'Escola d'Enginyers Industrials (AAEII) amb el claustre de professors⁵³. El detonant va ser la publicació del quadre d'exàmens, per part de la Direcció de l'Escola. Els estudiants es van reunir en assemblea dissabte 30 de maig de 1931, i van manifestar el seu rebuig a un calendari "comodísimo para los profesores, pero absolutamente inaceptable para los alumnos". El document explicatiu elaborat per l'AAEII vinculava aquest fet arbitrari amb la mentalitat del claustre de professors, "que continúa con el mismo estado de espíritu y con las

50 Encara que Josep Pla va estar durant molts anys a sou de Cambó, i per tant les seves cròniques periodístiques s'esforçaven per intentar agradar al polític i financer conservador, segueixen sent d'interès els seus escrits relatius a aquell període. Vegeu PLA, Josep (1933) *Madrid. L'adveniment de la República*, Barcelona, Biblioteca Catalana d'Autors Independents; PLA, Josep (2006) *La segunda República española. Una crònica, 1931-1936*, edició de Xavier Pericay, Barcelona, Destino. Aquest darrer conté totes les cròniques enviades des de Madrid per Pla a *La Veu de Catalunya*, òrgan de la Lliga Regionalista. La poca simpatia de Pla envers els homes d'Acció Catalana és molt perceptible als seus sarcàstics i irònics escrits.

51 NAVARRO GARCÍA (2017), p. 157-159.

52 Reproduït íntegrament al diari *La Publicitat* del 12 de gener del 1932, p. 1-3.

53 He explicat detalladament aquest conflicte, i he reproduït gran part de la documentació que existeix sobre ell, a LUSA MONFORTE, Guillermo (2006) "La Escuela de Ingenieros, de la Dictadura a la República (1927-1936)", *Documentos de la Escuela de Ingenieros Industriales de Barcelona*, núm. 16, p. 44-59, 67-71 i 197-204.

mismas arbitrariedades características de las dictaduras borbónicas pasadas". Per això, l'Associació d'Alumnes "tomó por unanimidad el acuerdo de denunciar al Gobierno provisional de la República la permanencia en aquel Claustro de profesores que no están de ninguna manera a la altura moral y científica que algunos de sus compañeros y sus discípulos merecen".

El 5 de juny de 1931 l'Associació d'Alumnes -que, per cert, tenia els seus locals a Via Laietana, 39, com abans de 1922 els havia tingut a l'anterior seu de l'Associació d'En-

ginyers Industrials, al carrer Pelayo-lliura-va la seva denúncia al ministre d'Economia Nacional, Lluís Nicolau d'Olwer⁵⁴. Al document es justificava l'actitud estudiantil de no presentar-se als exàmens, "por no considerar aptos para la función examinadora a quienes no supieron, durante largos años de labor docente, transmitir a sus alumnos conocimientos mínimos que garantizasen el ejercicio de nuestra profesión con fructíferos resultados, reflejando con ello falta de entusiasmo y preparación para la misión a ellos encomendada por el Estado". Els estudiants demanaven al ministre ser examinats "por elementos que sean garan-

Banquet d'homenatge a Cuito, organitzat per l'Associació d'Enginyers Industrials. Revista *Técnica*, núm. 150 (juliol 1931)

54 Durant les primeres dècades del segle XX les escoles d'enginyeria depenien dels ministeris més propers a la seva especialitat (Camins d'Obres Públiques, Agrònoms d'Agricultura, etc.). L'Escola d'Enginyers Industrials depenia de la Direcció general d'Indústria del ministeri d'Economia Nacional. El govern de la República situaria totes les escoles en l'àmbit del ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts.

tía de sinceridad y conocimiento, designados por el Ministerio de Economía y ajenos por completo al Claustro de Barcelona”.

El gruix del document de denúncia estudiantil estava format per una exposició detallada de les arbitrietats, abusos i corrupteles comeses a les diverses càtedres, així com del nepotisme del claustre en la designació de professors auxiliars. Però més que una denúncia concreta d'uns o altres, l'escrit dels alumnes tenia el sentit d'una esmena a la totalitat: “Estas anomalías hacen responsables a todos los catedráticos. La Protesta escolar se dirige contra el Claustro en general, porque si en unos Profesores reconoce una preparación pedagógica, que se enturbia con su conducta moral, en otros la más mínima sensibilidad docente es acompañada de una absoluta imprevención pedagógica. Unos y otros, al tolerarse mutuamente sus defectos, son para nosotros indeseables y sobre ellos debe recaer con idéntica energía la revisión demandada, que investigue valores, analice cualidades y depure amplias responsabilidades, precisos para el prestigio de nuestra profesión”. Finalitzaven el seu escrit, resumint les seves peticions:

“Primero - Amplia revisión docente y administrativa en la Escuela de Ingenieros Industriales de Barcelona, por una Comisión integrada por tres Ingenieros Industriales designados por el Ministerio de Economía, tres Ingenieros Industriales nombrados por la Asociación de Ingenieros Industriales de Barcelona y tres Ingenieros Industriales que designen la Asociación de Alumnos de la Escuela de Ingenieros denunciantes.

Segundo - Que los exámenes se realicen dentro del mes en curso y por tri-

bunales integrados por elementos de reconocida capacitación, catedráticos o Ingenieros Industriales, ajenos por completo al Claustro de Barcelona y que designe este Ministerio.

Tercero - Revisión de los valores pedagógicos de nuestra Escuela y designación, en su caso, de nuevos profesores, insistiendo en las designaciones arbitrarias cometidas por el Claustro”.

Dissabte 6 de juny de 1931 va tenir lloc a l'Hotel Ritz un banquet que està indirecta però decisivament relacionat amb el conflicte que ens ocupa. El banquet ho celebrava l'Associació d'Enginyers Industrials de Barcelona com a homenatge al seu vicepresident primer, Ferran Cuito, que feia menys de dos mesos havia estat nomenat director general d'Indústria pel Govern provisional de la República⁵⁵. Estic convençut que en aquest banquet, a més de parlar de les perspectives que s'obrien amb la proclamació de la República i amb l'accés d'un enginyer industrial català a un lloc de tan alta responsabilitat, alguns comensals -entre ells Cuito, el director de l'Escola, Paulí Castells, i el director in pectore i ex-director Gaietà Cornet- dedicarien part del seu temps a parlar de la denúncia de l'Associació d'Alumnes, que es venia anunciant des de diverses setmanes enrere. Una setmana més tard Cuito, en la seva qualitat de director general d'Indústria, escribia al director de l'Escola, remetent-li una còpia de l'escrit de l'Associació d'Alumnes, i sol·licitant del Claustre que informés àmplia i urgentment sobre tots els extrems esmentats a l'escrit estudiantil. El 19 de juny es va reunir la Junta de Professors per a tractar exclusivament d'aquest assumpte, i per donar el seu vistiplau a l'informe a enviar al ministre.

55 “Banquete a don Fernando Cuito”, *Técnica*, núm. 150 (juliol 1931), p. 302-303.

L'Informe elaborat pel Claustre començava esmentant les al·lusions dels alumnes a les “concomitancias de profesores con elementos monárquicos” en contraposició “a la actual explosión de sentimientos de los alumnos en fervorosa defensa de la República”, però no picava l'ham, sinó que es feia manifestació de l'adhesió del Claustre al nou govern. L'escrit prosseguia rebatent una per una les diverses acusacions contingudes a la denúncia de l'Associació d'Alumnes, agrupades en tres epígrafs: il·legalitat de nomenaments i falta de competència en el Professorat; “irregularidades administrativas; quejas sobre el trato personal que dicen recibir los alumnos de parte de algunos profesores y moralidad de éstos”. Després de desqualificar la conducta de l'Associació d'Alumnes, l'informe els exonerava, atribuint el seu comportament al signe dels temps:

“pero repetimos que de esta orientación tan lamentable no creemos sean responsables los alumnos. Lo que ha sucedido no es un conflicto local, aislado, sino un síntoma más del malestar que impera en muchos sectores, obreros y estudiantes principalmente, que mal aconsejados y dirigidos pretenden alcanzar con actitudes violentas y promoviendo conflictos, a veces fines loables, otros sencillamente funestos”.

El 12 de juny de 1931 es va publicar a la *Gaceta* una ordre signada per Nicolau d'Olwer com a ministre d'Economia Nacional, segons la qual s'ajornaven els exàmens convocats a l'Escola de Barcelona, mentre no es resolgués definitivament cadascun dels extrems consignats a la denúncia dels estudiants.

Al llarg dels mesos de juny i juliol, Cuito va mantenir correspondència amb Paulí Castells, director de l'Escola⁵⁶, i amb els enginyers industrials de la seva confiança, alguns dels quals després formarien part de la Comissió assessora creada per mediar en el conflicte (Rafael Campalans, Josep Bartomeu, Francesc Planell i Andreu Montaner). Al Fons Ferran Cuito existeixen també diverses cartes creuades entre Cuito i Pedro Gual Villalbí⁵⁷, aleshores secretari del Foment del Treball Nacional, que coordinava una assemblea de pares d'alumnes en què predominaven les veus que instaven a resoldre com més aviat millor el conflicte, tractant de marginar els dirigents dels estudiants, als quals qualificaven d'exaltats⁵⁸.

Els estudiants s'anaven impacientant. El 9 de juliol va aparèixer als diaris *El Diluvio* i *La Vanguardia* una nota de l'AAEII en què es criticava la parsimònia del ministeri d'Economia Nacional, ja que transcorregut prop d'un mes des de la presenta-

56 Aquesta correspondència forma part del Fons Ferran Cuito, Arxiu Nacional de Catalunya, que conté també còpia de molts dels documents que hem anat esmentant en aquest apartat (denúncia dels alumnes, rèplica del Claustre i dels professors afectats, etc.).

57 Economista, militant de la Lliga Regionalista, després partidari de la Dictadura de Primo de Rivera, seria finalment ministre sense cartera en dos dels governs de Franco.

58 Al Fons Ferran Cuito existeix una carta anònima d'un pare (diu que no firma “por temor a que los demás no molesten a mi hijo”) que demanava a Cuito que deixessin examinar-se els alumnes que ho desitgessin, doncs tot estava mogut per uns pocs alumnes exaltats. *La Vanguardia* va publicar durant aquesta època les diverses convocatòries efectuades per alguns pares d'alumnes per reunir-se als locals del Foment del Treball Nacional.

ció de la denúncia, encara no havia estat constituïda la comissió investigadora, ni s'havien organitzat els exàmens “con elementos ajenos al Claustro de nuestra Escuela”.

El 10 de juliol de 1931 van aparèixer a la *Gaceta* altres dues ordres, també signades per Nicolau d'Olwer. En la primera d'elles es deia que, vista la denúncia de l'Associació d'Alumnes i l'informe de descàrrec del Claustre de l'Escola, es disposava la creació d'una Comissió assessora integrada per tres enginyers industrials (Josep Bartomeu Granell, Francesc Planell Riera i Andreu Montaner Serra, després substituït per Luis Santasusana Roca), perquè elevés al ministeri un informe ampli i detallat. A la segona s'ordenava que es convoquessin com més aviat possible els exàmens, en els termes en què ho acordés el Claustre extraordinari de l'Escola⁵⁹. Semblava ser, doncs, una victòria clara dels estudiants. Però la AAEEI no es conformava amb aquest resultat. Aquell mateix dia 10 de juliol una nota de l'AAEEI publicada a *El Diluvio* informava del que havia succeït a l'assemblea extraordinària d'estudiants, en la qual van ser rebutjades dues proposicions, una presentada “por un señor que decía representaba al claustro extraordinario”⁶⁰, i que comptava amb el vot de confiança del claustre de professors denunciat pels estudiants. L'altra va ser presentada “por una Comisión

presidida por un señor conocido en el Fomento del Trabajo Nacional [alusión a Pedro Gual Villalbí], en representación de una pequeña minoría de padres de alumnos”. Les dues proposicions, deia l'AAEEI, anaven dirigides a desvirtuar la denúncia i a tractar d'aconseguir la conformitat als exàmens.

El 15 de juliol es va fer pública una nota de l'Escola que anunciava la propera publicació del calendari d'exàmens, avalats pel Claustre extraordinari i pel ministeri. Però el 16 de juliol de 1931 apareixia publicada a *El Diluvio* una carta oberta de l'AAEEI al ministre d'Economia, Nicolau d'Olwer⁶¹, que podia haver suposat el final de tot intent mediador. L'associació estudiantil rebutjava els decrets ministerials apareguts a la *Gaceta* el dia 10, acusant-los de parcialitat en benefici del claustre acusat, i focalitzava en Cuito la responsabilitat de la decisió ministerial. La carta era molt dura amb Cuito, acusant-lo de “haber llegado al alto cargo que ocupa por el único mérito de ser amigo personal de los Cambó y Ventosa, y tener con ellos relaciones financieras”, i de que “entre el señor Cuito y el claustro de esta escuela existía estrecha y continua comunicación que hacía sospechar en condenable contubernio”. La carta demanava al ministre que “volviera sobre su acuerdo, con el que, lejos de conseguirse la depuración deseada, sólo habría de lograrse el

59 El Claustre ordinari estava format exclusivament per professors, sense cap representació estudiantil. Segons el que disposaven els articles 38 i 39 del Reglament d'11 d'octubre de 1926, una representació dels alumnes de l'Escola i els “Enginyers inscrits” (és a dir, els titulats que haguessin formalitzat la seva inscripció) també havien de formar part del Claustre extraordinari, que tenia atribucions molt àmplies i variades.

60 Podria tractar-se d'Estanislaú Ruiz Ponsetí, tal com es pot deduir de la carta que va enviar a Cuito el 15 de juliol, que he llegit al Fons Ferran Cuito de l'Arxiu Nacional de Catalunya. Els estudiants deien que no podia arrogar-se la representació del Claustre extraordinari, ja que aquest s'havia reunit sense que fos convocada la representació estudiantil.

61 A l'esmentat Fons Ferran Cuito hi ha una carta de Godó dirigida a Cuito, en què l'informava sobre la pretensió de l'AAEEI de publicar aquesta mateixa carta a *La Vanguardia*. El diari dels Godó no va voler publicar-la (sí que havia publicat abans altres notes de l'AAEEI).

fortalecimiento de los manejos incalificables de ciertos elementos del Claustro de la escuela denunciada". A l'endemà *El Diluvio* publicava una nota de l'AAEII en què insistia en la seva negativa a reconèixer la Comissió assessora, "por no figurar en ella ninguno de los elementos que la AAEII propusiera como representantes de los alumnos". Així mateix, l'associació estudiantil reiterava els seus propòsits de no examinar-se més que amb els tribunals formats per elements aliens al claustre denunciat.

Cuito no va picar l'ham, malgrat que Gual Villalbí li aiquissés perquè portés la carta al fiscal de la República i plantegés "una querella per ofenses a un Ministre i a un Director General, processant als signants. Seria un mitjà per a fer comprendre a n'aquests nois que s'ha de tenir més seny quan s'agafa la ploma i que no s'està disposat a aguantar més inconveniències". Cuito i el seu principal col·laborador en aquest assumpte, Estanislau Ruiz Ponsetí, van mostrar el seu disgust privadament en la correspondència que van mantenir⁶², però van conservar la serenitat a fi d'aconseguir el seu objectiu regenerador i pacificador.

Pocs dies després, el 18 de juliol de 1931, es va reunir la Junta de Professors, en què algun d'ells va rondinar amargament davant la solució adoptada pel ministeri. Però el director, Paulí Castells, va informar sobre el que va passar a la reunió del Claustre extraordinari: "una comisión del mismo, formada por los Sres. Ruiz Ponsetí, Taboada y Montañá propuso un cuadro de exámenes que fue aceptado por el Claustro en pleno y por lo tanto

es el que deberá actuar". El director es congratulava de que finalment hi hagués una solució que permetés realitzar els exàmens, que es van desenvolupar sense incidents durant la segona quinzena del mes de juliol i la primera d'agost, amb els tribunals designats pel Claustre extraordinari.

El 23 de juliol apareixia a la premsa la convocatòria dels exàmens, que començarien a desenvolupar-se a partir del dia 27. A l'endemà, 24, va tenir lloc l'assemblea convocada per l'AAEII. El resultat de les seves deliberacions i decisions, segons comunicava el director Castells per telegrama a Ferran Cuito, va ser de 169 vots a favor de presentar-se als exàmens, i 94 en contra. Castells va escriure a Cuito (30-07-1931) explicant-li que "tots els alumnes, bons i dolents, pacífics i revolucionaris, se van presentant a exàmens i aquests se desenrotllen amb absoluta normalitat i amb molta benevolença... Són contadíssims els que resulten suspensos" (conservo l'ortografia de Castells).

I d'aquesta manera, per ara, s'acabava el conflicte. Al meu entendre –basat, sobretot, en l'anàlisi de la correspondència creuada entre Cuito i els altres actors– Cuito compartia l'opinió general dels alumnes sobre la necessitat de regenerar l'Escola, però no estava disposat a arribar fins a les últimes conseqüències, és a dir, a la desautorització completa de la major part del Claustre de professors. Per això, amb la col·laboració d'altres enginyers industrials de la seva confiança, ben recolzats per l'Associació d'Enginyers Industrials, va organitzar una sortida relativament aïrosa per al Claustre en el seu conjunt,

62 Ruiz Ponsetí va escriure a Cuito que "entre les moltes notes malintencionades que he vist dels alumnes, la més greu i poca solta és la carta oberta a Nicolau, que pretén deixar en mal lloc la vostra serietat. Per lo mateix que conec la vostra serenitat, espero que no conseguiran desviar la vostra ruta justiciera i renovadora".

ahora que es feia ressò del malestar estudiantil i, com veurem immediatament, va posar les bases per evitar l'anquilosament del Claustre i estimular la vida democràtica a l'Escola. En aquest complex episodi Cuito, i el seu amic Estanislau Ruiz Ponsetí des de l'Associació, van conservar la calma, tot i que es deixessin algunes plomes i haguessin moltes vegades de comptar fins a cent en la seva discussió amb els dirigents estudiantils.

No va ser la qüestió dels exàmens l'única modificació que la Direcció General d'Indústria va ocasionar sobre la vida de l'Escola. El 10 de setembre de 1931 Ferran Cuito es va dirigir al director de l'Escola per tractar la qüestió de la participació dels estudiants en l'elecció de les autoritats acadèmiques. El Ministeri d'Instrucció Pública acabava d'atorgar el dret de vot als alumnes de les Facultats, de manera que el director general d'Indústria del ministeri d'Economia Nacional, de qui encara depenia l'Escola, preguntava al Claustre si creia convenient reformar l'article 39 del Reglament de 11 d'octubre de 1926, en analogia amb el que s'havia fet a la Universitat. El director de l'Escola va contestar afirmativament, tot i que encara trigaria uns quants mesos en fer-se efectiva la representació dels estudiants a la Junta de Professors.

Les mesures democratitzadores –evidentment, impulsades per Ferran Cuito des de la Direcció general d'Indústria– es van plasmar en la creació del Consell Assessor de l'Escola. Es tractava d'un organisme molt reduït, presidit pel director, en què participaven de forma paritària el professorat de l'Escola, l'Associació d'Enginyers Industrials i els estudiants. El decret que ho creava, de data 30 d'octubre de 1931, esmentava com a motivació fonamental “la necesidad de dotar a las Escuelas de Ingenieros Industriales de un organismo que las asesore

en todo cuanto afecte a la función docente y las informe en aquellas incidencias que de sus relaciones con la clase escolar puedan derivarse”. En l'època en què va funcionar –es va fer la seva reunió constituent el 16 de novembre de 1931– va exercir de fet la direcció col·legiada de l'Escola. Va celebrar vint sessions, al llarg de les quals es van tractar nombrosos assumptes relatius al funcionament de l'Escola (millores en les classes pràctiques, reforma dels programes, calendari escolar, introducció de noves especialitats, etc.). El Consell Assessor va celebrar la seva última reunió el 3 d'octubre de 1934. Després del desenllaç dels successos del 6 d'octubre (el pronunciament de la Generalitat contra el govern dretà de Madrid), els Consells Assessors de les escoles de Madrid i de Barcelona van ser suprimits. Alguns professors expressarien públicament la seva satisfacció per aquesta supressió.

Pel que fa a l'altre simbòlic progrés de la democratització de l'Escola, la presència de representants dels estudiants a la Junta de Professors, les actes recullen la presència de sis delegats dels alumnes a la sessió del 14 de març de 1932, que va ser la primera en què van estar presents. A partir d'aquesta data, la Junta va passar a denominar-se Junta de Professors i Alumnes, i les actes recullen la participació dels delegats estudiantils en nombrosos assumptes. Després dels successos d'octubre de 1934, i l'onada repressiva que va seguir, la representació estudiantil va ser suprimida, i les Associacions d'Alumnes dissoltes i perseguides. El local de què l'Associació d'Alumnes disposava a l'Escola va ser clausurat per ordre de la Superioritat.

7.- Activitat política i professional, després de la sortida del ministeri (1932-1936)

Conclou la seva activitat política a l'Administració de l'Estat, Cuito continuaria actiu en la política del seu partit. Al desembre de 1931 es va produir una reunió de tots els dirigents actius del Partit Catalanista Republicà, de la qual va sortir la reorganització i l'enfortiment del partit. Es van crear diversos grups de treball específics: Cuito encapçalava el de Comerç, Indústria i Comunicacions. Malgrat aquest nou impuls, diversos dirigents històrics del partit –entre els quals Antoni Rovira i Virgili i Carles Pi i Sunyer– van anar passant-se a Esquerra Republicana de Catalunya, nou pol d'atracció del catalanisme d'esquerres.

El PCR va decidir presentar-se en algunes circumscripcions a les eleccions al Parlament de Catalunya, que van tenir lloc el 20 de novembre de 1932. A la candidatura de Barcelona ciutat figurava Ferran Cuito, juntament amb Claudi Ametlla, Miquel A. Baltà, Josep Barbey, Eduard Fontserè, Amadeu Hurtado, Nicolau d'Olwer, Manuel Reventós i altres. Les eleccions van ser un desastre per al PCR, ja que el sistema electoral llavors vigent només atorgava diputats a la candidatura majoritària (ERC) i a la candidatura majoritària de les minories (la Lliga), de manera que el tercer partit desapareixia de l'escena. En altres circumscripcions es van formar candidatures més àmplies, de manera que el PCR va poder col·locar un solitari representant per Tarragona. Malgrat aquests revessos, Cuito va mantenir el seu

compromís polític amb el seu partit, que el 12 de març de 1933 es va convertir en Acció Catalana Republicana (ACR), responent a una crida signada per Nicolau, Hurtado, Pompeu Fabra, Ametlla, Barbey i un llarg etcètera que incloïa Ferran Cuito, J. V. Foix i Pau Vila⁶³. El secretariat del nou partit el constituïen Ramon Peypoch i Ferran Cuito.

En aquell any de 1933 el panorama sociopolític del catalanisme quedava clarament estructurat: la Lliga era el partit de la gran burgesia, Esquerra representava a les classes mitjanes amb contactes amb les organitzacions de classe, i enmig quedava ACR, amb els seus dirigents extrets de la burgesia mitjana i alta, nodrit per membres de professions liberals⁶⁴. El destí polític d'ACR seria doblement desgraciat: no només no va trobar un espai polític per al centre, sinó que gran part de les seves propostes polítiques, preparades durant un decenni pels seus quadres, van ser finalment recollides i desenvolupades pel seu antagonista i rival polític, Esquerra Republicana⁶⁵.

A principis de 1932 Cuito es va reincorporar al seu treball a SOFINA. També va consolidar la seva implicació en les activitats de l'Associació d'Enginyers Industrials de Barcelona, ja que al novembre de 1931 havia estat nomenat vicepresident d'aquesta institució, càrrec que renovaria el 1932 i 1933. L'Associació d'Enginyers Industrials de Barcelona va dipositar des d'un principi les seves esperances en el nou règim republicà, fet que es va fer perceptible

63 La llista dels signants va aparèixer a *La Publicitat* del 7 de març de 1933, p. 1.

64 Al grup dirigent d'ACR hi havia 34 advocats, 13 metges, 6 enginyers i arquitectes, 13 comerciants i industrials i 8 periodistes.

65 NAVARRO GARCÍA (2017), p. 417.

a través de l'homenatge que va retre a l'enginyer industrial Ferran Cuito, quan aquest va passar de la vicepresidència de l'Associació a la Direcció general d'Indústria del primer govern de la República⁶⁶.

La revista *Tècnica*, en l'editorial del seu número d'agost del 1931, es plantejava ja les conseqüències que per als enginyers industrials tindria la previsible aprovació de l'Estatut de Catalunya. Va tornar a insistir en l'editorial de setembre de 1932 –titulat “*Els enginyers industrials davant l'Estatut de Catalunya*”–, quan l'Estatut venia de ser aprovat per les Corts Constituents de la República. Però també la revista s'ocupava dels problemes generals d'Espanya, com es va posar de manifest en l'editorial de setembre de 1931, titulat “*La reconstrucció interna d'Espanya*”, en el qual era perceptible el desig dels enginyers de contribuir amb entusiasme a les transformacions que sens dubte anaven a verificar-se en el país. La politització que estaven vivint els enginyers industrials es posaria molt més de manifest en l'editorial de *Tècnica* de gener de 1933, titulat “*Els enginyers i la política*”, signat pel director de la publicació, l'enginyer industrial Josep Ignasi Mirabet. Allà s'informava que l'Associació havia celebrat un sopar d'homenatge als tres enginyers industrials que acabaven de ser elegits

diputats al Parlament de Catalunya: Josep M. Tallada, Estanislau Ruiz Ponsetí i Carles Pi i Sunyer. Mirabet es congratulava d'això, ja que significava el final del retraïment que els enginyers havien manifestat vers a la política.

L'Associació també va mostrar el seu interès per les qüestions econòmiques, i *Tècnica* així ho reflectia. La revista es va fer ressò, als números publicats entre febrer i agost de 1936, de les diverses sessions que van constituir el cicle de conferències sobre “*Els plans econòmics*”. Aquest cicle va despertar l'atenció dels enginyers i dels estudiants, però no es va limitar a ells, sinó que les conferències van ser a més difoses per Ràdio Barcelona. La primera part del cicle estava dedicada a la informació general sobre els models existents als diversos països; en la segona es va fer una crítica i un estudi de la planificació segons les diverses escoles econòmiques. Cuito va ser un dels ponents en aquest cicle de conferències, que va ser seguit amb molt d'interès pel col·lectiu d'enginyers industrials⁶⁷.

Durant aqueslls anys Cuito també formaria part del Patronat de Turisme de Catalunya, creat el juny de 1932, del comitè de control de comptes del qual era membre el juny de 1933. El 31 de gener de 1934 seria elegit president del Consell Superior

66 Hem parlat d'això a l'apartat anterior, relatiu al conflicte entre l'Associació d'Alumnes i el Claustre de l'Escola (juny-juliol de 1931).

67 A la primera part Josep Borrell Macià va parlar sobre “Política econòmica de Roosevelt”; Joaquim Torrens-Ibern sobre “El Pla de Treball belga i l'experiència Van Zeeland”; Antoni Robert Robert sobre “La política econòmica d'Itàlia”; Eusebi Casanelles Ibarz, sobre Alemanya i Estanislau Ruiz i Ponsetí, sobre la URSS. Els ponents que es van ocupar de la segona part van ser Ferran Cuito, Josep M. Tallada, Ruiz Ponsetí, Lluís Creus Vidal i Carles Pi i Sunyer. Aquestes últimes conferències ja no van arribar a ser publicades o ressenyades a *Tècnica*, l'últim número de la qual va aparèixer al juliol-agost del 1936. No obstant això, la conferència de Cuito, titulada “Els plans econòmics”, va ser àmpliament ressenyada a *La Vanguardia* del 30 de maig de 1936. En ella Cuito es pronunciava en favor de l'economia dirigida, com a terme mitjà entre l'economia liberal i la socialista o comunista.

d'aquest Patronat⁶⁸. El 16 de juny d'aquell mateix any va pronunciar una conferència sobre el turisme a Catalunya, en el marc del Saló de Turisme i dels Esports (inclòs a la Fira de Mostres). El 6 de juliol –en la seva qualitat de representant del Consell de Comerç, Banca i Turisme– volava de Barcelona a Figueres en un avió de l'Escola d'Aviació de Catalunya, inaugurant el servei regular de turisme Barcelona-Costa Brava. Com a president del Patronat de Turisme assistiria el 8 de juny de 1934 a la inauguració de l'aeròdrom Cerdanya, a Puigcerdà.

Esmentem, finalment, que en el període que estem considerant van tenir lloc dos esdeveniments fonamentals a la vida personal de Ferran Cuito. Al febrer de 1934 es casava amb Adela Hurtado, filla del jurista i polític Amadeu Hurtado. El 8 de gener de 1936 naixia Amadeu Cuito Hurtado, el seu únic fill.

8.- Missió a Europa (1936)

La literatura sobre la guerra civil espanyola és amplíssima, i cadascun dels subtemes monogràfics de la mateixa està abundantment servit pels investigadors de molts països. En particular això passa amb la qüestió del subministrament

d'armes al govern de la República, abandonat per la major part dels governs democràtics dels països més propers, que va haver de recórrer a la Unió Soviètica, a Mèxic o a Txecoslovàquia i Polònia⁶⁹.

Ferran Cuito va estar relacionat amb una operació que forma part d'aquest camp d'estudi, que ara intentarem desentrañar, ja que encara no hem pogut trobar documentació concloent al respecte. Elaboraré un relat plausible del que va passar, explicant simultàniament quin ha estat el rumb de les meves indagacions.

Dominat el cop militar franquista durant els dies 19 i 20 de juliol de 1936, es va desencadenar un procés revolucionari encapçalat pel sindicalisme cenetista. Durant aquells primers dies va prevaler la indignació contra els instigadors i beneficiaris del cop, i es van cometre espontanis i arbitraris abusos violents contra persones de dretes. Les autoritats de la Generalitat es van esforçar per mantenir els drets i la integritat de les persones perseguides, i van organitzar o van facilitar la sortida de molts d'ells del territori català⁷⁰. Una de les persones clarament amenaçades era Joan Ventosa Calvell, el polític i financer de la Lliga amb el qual

68 *La Vanguardia* del 1-02-1934 donava la notícia, així com la relació de càrrecs de la Junta Directiva i la llista de les entitats representades en aquest Consell Superior. Les notícies sobre turisme que s'esmenten a continuació també procedeixen del mateix diari barceloní..

69 Tot i l'existència d'aquesta copiosa informació, recentment ha aparegut un estudi que posa al dia el que sabem sobre aquesta qüestió: ÍÑIGUEZ CAMPOS, Miguel (2016) *Armas vengan de donde vengan: las dificultades de abastecimiento republicanas y su viraje al mercado negro durante el primer año de guerra (julio 1936-mayo 1937)*, tesi doctoral, Universidad Complutense. El fet d'estar dirigida per Àngel Viñas li concedeix garantia de rigor i veracitat. Vegeu també HOWSON, Gerald (2000) *Armas para España. La historia no contada de la Guerra Civil española*, Barcelona, Península

70 Es calcula que unes 15.000 persones de dretes van sortir de Catalunya gràcies als permisos facilitats per la Generalitat (d'un total de 30.000 que van sortir d'una o d'altra forma). Vegeu DOLL-PETIT, Rubèn (2003) *Els "catalans de Gènova": història de l'èxode i l'adhesió d'una classe dirigent en temps de guerra*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Ventosa va poder sortir de Catalunya, disfressat, va arribar a França i des d'allà es va passar a l'Espanya franquista, convertint-se en una de les personalitats més destacades dels "catalans de Burgos"

Cuito estava lligat professionalment. Cuito va acudir, en dia no determinat, a visitar el president Companys per gestionar la sortida de Ventosa. El mateix Cuito ho explicava, en una entrevista que li van fer el 4 de gener de 1970⁷¹:

“Passaven aquells dies coses tan ingrates que em presento al palau de la Generalitat amb la idea que el conseller Martí Esteve⁷² m’acompanyés a veure el president, a qui volia expressar la meva contrarietat. El president ens rep tot seguit. Tot just ha començat la conversa, que truquen per telèfon des de París. Era el ministre francès de Finances, Vincent Auriol⁷³, que vol un informe directe i responsable de les coses que passen a Espanya. El president fa dir-li que enviarà immediatament a París una persona d’absoluta confiança que l’informarà de tot”

Companys li va preguntar a Martí Esteve qui podria ser aquesta persona, i el conseller li va proposar que fos Ferran Cuito, qui va acceptar la missió. Li van facilitar una credencial amb la capçalera de la Generalitat, i unes cartes de presentació, escrites en castellà. Companys va demanar a Cuito que li digués a Auriol que dominaven la situació, però que no els deixessin caure, que fessin tot el possible en pro de la legalitat republicana a Espanya.

El conseller de Governació va posar un cotxe a disposició de Cuito, amb escorta policial, que el va portar a la frontera francesa, des d’on Cuito va prosseguir amb tren el seu viatge a París. Es va entrevistar amb Auriol, a qui va explicar la situació a Espanya. El ministre francès li va expressar la preocupació del govern de Léon Blum, que posseïa informes contradictoris, referents a la multiplicitat de poders que actuaven a la zona republicana. Cuito va explicar telefònicament a Esteve i Companys la seva conversa amb Auriol, així com les preocupacions del govern francès.

Estant a París li va arribar a Cuito un altre encàrrec. Se li havia formulat al president una proposta d’adquisició de material bèl·lic a Txecoslovàquia. El comandant Alfredo Sanjuan Colomer, enviat per la Comissió de la Indústria de Guerra de la Generalitat, se li uniria a París perquè des d’allà tots dos fossin junts a Praga. Tots dos van arribar a Praga, ja que Amadeu Cuito em va mostrar, el 6 de juny de 2019, una carta que Ferran Cuito va enviar a la seva esposa Adela des de Praga, datada el 10 d’agost de 1936. També van arribar a Varsòvia, on se’ls esperava entre el 13 i el 15 d’agost, segons veurem més endavant.

L’avió de tornada a París havia de fer escala a l’aeroport de Colònia. Allà els dos

71 SARIOL BADIA, Joan (1977) *Petita història de la Guerra Civil. Vint-i-tres testimonis informen*, Barcelona, Dopesa, p. 117-120. 72 Martí Esteve Guau havia estat fundador i membre de la comissió executiva d’Acció Catalana Republicana, on havia coincidit amb Cuito.

72 Martí Esteve Guau havia estat fundador i membre de la comissió executiva d’Acció Catalana Republicana, on havia coincidit amb Cuito.

73 Vincent Auriol, que seria el primer president de la IV República francesa, era el 1936 ministre de Finances del govern del Front Popular presidit per Léon Blum. L’activitat de Vincent Auriol perquè el govern francès es decidís a donar suport a la República –que finalment no va produir cap resultat– es pot veure a MARTÍNEZ CÁNOVAS, Gonzalo J. (2019) “Luis Jiménez de Asúa y la gestación de la política de No Intervención en la Guerra Civil Española”, *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, núm. 218, p. 293-314.

expedicionaris van ser detinguts i segrestats per la Gestapo, mantinguts aïllats en cel·les individuals, i alliberats cert temps després, gràcies potser a les gestions diplomàtiques dutes a terme per Amadeu Hurtado. Cuito va viatjar a París, on va poder reunir-se amb la seva dona i fill.

Amadeu Hurtado, en les seves extenses memòries⁷⁴, ens proporciona una versió molt crítica de l'episodi, en què ni tan sols arriba a escriure el nom del seu gendre:

“Passava uns dies de gran inquietud perquè des de mitjan agost es donava per desaparegut un dels meus familiars més íntims, que a primers de mes havia sortit en missió oficial a l'estranger i no se'n tenia cap notícia. [...] No vaig tenir altre remei que resoldre'm a prendre pel meu compte aquest afer inquietant i anar pel món a descobrir si eren a temps d'alguna solució possible”.

A primers setembre Hurtado va marxar a París, acompanyat per la seva dona, la seva filla Adela i el seu nét Amadeu. A l'ambaixada espanyola no va aconseguir obtenir cap informació, pel que va decidir actuar pel seu compte:

“No vaig perdre el temps a París i sortia tot seguit de França [cap a on?] a valer-me dels meus propis mitjans. Després de diferents gestions, un distingit diplomàtic de la carrera es va decidir a intervenir activament i arribàvem a tenir la satisfacció de saber que els rumors tràgics [que parlaven de la mort d'en Cuito] eren infundats, fins que, al

cap d'unes setmanes, es podia donar per resolt amb algun dany el lamentable afer”.

Fins aquí el testimoni d'un dels protagonistes de l'episodi. Davant la insuficiència i els punts foscos que presenta aquesta història, he intentat localitzar fonts secundàries que puguin proporcionar algun element de llum. Donada la naturalesa del cas, el primer que vaig fer va ser tornar a escodrinyar l'obra de Javier de Madariaga sobre la Comissió de la Indústria de Guerra de la Generalitat (CIG)⁷⁵. Madariaga explica que el 3 d'agost de 1936 Sanjuan va rebre l'encàrrec de la Conselleria de Defensa de realitzar una missió especial per diferents països d'Europa, en companyia de Ferran Cuito Canals, i en contacte amb l'oficina espanyola de compres de París i amb l'ambaixada, per adquirir material de guerra de forma urgent. Després de viatjar per Polònia i Txecoslovàquia, tots dos van ser detinguts a Alemanya i van passar un mes a les presons nazis. Segons la cronologia establerta per Madariaga, va ser durant la seva estada a Europa quan va aparèixer al *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (12-08-1936) el decret de creació de la CIG. L'endemà passat el *Diari Oficial* publicava el nomenament de tots dos per formar part de la direcció d'aquesta Comissió, Sanjuan a proposta de Josep Maria Espanya (conseller de Governació) i Cuito a proposta de Martí Esteve (conseller de Finances). A la tornada de la seva peripècia, a finals de setembre, Sanjuan va començar a dedicar-se a les tasques pròpies del seu càrrec a la CIG, com a especialista en armament. També

74 HURTADO, Amadeu (2011) *Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps, 1894-1936*, Barcelona, edicions 62, p. 956-957 (la primera edició és del 1956, Mèxic, editorial Xaloc). Vegeu PUIG ROVIRA, Francesc X. (1999) *Amadeu Hurtado i Miró*, Vilanova i la Geltrú, El Cep i la Nansa.

75 MADARIAGA, Javier de (2003) *Las industrias de guerra en Cataluña*, tesi doctoral, Universitat Rovira i Virgili. Ferran Cuito és esmentat a les p. 55-56, 63, 91-92, 139-140 i 158. Sanjuan apareix a més a les p. 49,

es va ocupar en bona part de ser l'enllaç per l'assessorament de Ferran Cuito, que des de França seguia participant en alguna gestió per adquirir material de guerra. Però ben aviat Sanjuan seria reclamat pel seu company d'armes Vicente Rojo Lluch perquè dirigís l'Escola d'Estat Major i l'Escola Popular d'Estat Major.

A la pràctica Cuito no arribaria a participar en cap reunió de la CIG, ja que el 10 d'octubre de 1936 va ser substituït per Josep Quero Molares (conseller de Justícia durant l'estiu de 1936) com a representant de la conselleria de Finances. No obstant això, Cuito va seguir col·laborant des de França en les activitats de la CIG, ja que en l'acta de la reunió celebrada per la cúpula d'aquesta comissió el 25 de gener de 1937 apareix la menció següent:

“La Comissió acorda trametre a l'Oficina Comercial de París el telegrama adreçat al senyor Cuito per l'individu que va posar a la seva disposició i a la del senyor Sanjuan, qui és qui informa la Comissió, els dipòsits d'armes de l'exèrcit txecoslovac”.

Una altra de les fonts secundàries que m'ha proporcionat informació sobre el viatge de Cuito ha estat un text de l'historiador polonès Dawid Kabacinski⁷⁶ que vaig localitzar gràcies a les meves exploracions per la xarxa. Allà s'explicava que tot i la prohibició formal de vendre armes a Espanya, hi va haver, però, transaccions

comercials. Les autoritats poloneses estaven al tant i ho acceptaven, partint del punt de vista que seria una bona ocasió per desfer-se de l'equipament antiquat que ocupava els magatzems militars. No s'ha d'excloure que, per donar el seu vistiplau al comerç amb Espanya, els funcionaris polonesos fossin adequadament recompensats pels interessats espanyols, ja fossin republicans o franquistes. El fragment d'aquest article on s'esmenta el viatge de Cuito i Sanjuan és el següent:

“El Gobierno de Madrid envió al comandante Alfredo Sanjuan, jefe de Estado Mayor de la 4ª. División, y a Fernando Cuito Canals para que comprasen material militar. Habrían llegado a Varsovia el 13 o el 15 de agosto de 1936 y se presentaron al Director del SEPEWE [Consorcio de la Exportación de Industria Militar, dependiente del Ministerio de Asuntos Militares]. Los españoles se ofrecieron a comprar 10 tanques completos TK-3, 500 metralletas ligeras y otras 500 pesadas, 20.000 granadas de mano y 8 millones de proyectiles para las metralletas pesadas. Los representantes del gobierno de Madrid también sugirieron a la Dirección del SEPEWE que, en caso de la eventual transacción, se especificara en la documentación que el comprador no era el Gobierno del Frente Popular, sino el gobierno de Uruguay”.

He pogut completar aquesta informació gràcies al fragment d'un llibre de Jan

76 KABACINSKI, Dawid (2013) “Wojsko Polskie wobec wojny domowej w Hiszpanii: wybrane zagadnienia”, *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, 14(65)/3 (245), p. 31-56 (Traducció del títol de l'article: “Les Forces Armades poloneses i la guerra civil espanyola: problemes seleccionats”). Vaig poder comprovar artesanalment que s'esmentava Cuito i Sanjuan. Vaig escriure a l'Institut Polonès de Cultura, a Madrid, i la responsable de comunicació i relacions institucionals, senyora Inma Flor, em va posar en contacte amb el professor Ernest Kowalczyk, coordinador de projectes, qui amablement em va traduir els paràgrafs que m'interessaven, i va afegir informació addicional que explicava què eren les institucions que hi apareixien esmentades. Agraïxo encareidament la feina que tots dos es van prendre i l'ajuda que em van prestar.

Stanisław Ciechanowski⁷⁷ que el profesor Ernest Kowalczyk ha tingut l'amabilitat de traduir i d'enviar-me:

“El 13 de agosto de 1936 se presentó en Varsovia en la sede del SEPEWE una delegación oficial española, formada por el comandante Alfredo de Sanjuan, quien decía que era el jefe del Estado Mayor de la 4ª. División del Ejército “del gobierno” y Fernando Cuito Canals, ambos residentes en Barcelona y que tenían la plenipotencia firmada en Barcelona por la Delegación catalana del Ministerio del Interior/Gobernación para negociar y, eventualmente, firmar un contrato de compra de armas. Vinieron a Varsovia por París y Praga donde, probablemente, también sondearon la posibilidad de comprar armamento. Expresaron la voluntad de ver y comprar grandes cantidades de armas, admitiendo que eran conscientes de las dificultades de naturaleza política, a raíz de la declaración del gobierno francés [sobre la no intervención]. En tal situación propusieron que la transacción se hiciera con un destino formal ficticio, en este caso el gobierno de Uruguay. Toda la documentación, incluso los permisos de embarque, serían firmados por el país latino, mientras el pago se haría por medio de un “importante” banco francés, que lo presentaría como procedente de Uruguay. Sanjuan y Cuito aseguraron que en las semanas anteriores habían sido efectuadas transacciones parecidas para la entrega del material a España. La Dirección del SEPEWE contestó, tras consultar al vicedirector del II Departamento del

Estado Mayor, teniente coronel Józef Englicht, que no podía empezar las negociaciones antes de tener la decisión del Ministerio de Asuntos Exteriores”.

No està molt clar com van acabar aquestes gestions. Els dos autors polonesos que hem analitzat no presenten conclusions molt contundents sobre aquesta missió. Prossegueix Ciechanowski:

“Las negociaciones, con toda probabilidad, no tuvieron continuación. Tampoco se sabe si la delegación tenía el visto bueno del Gobierno central en Madrid. Todo indica que fueron enviados por la Generalitat o por la delegación catalana del Ministerio de Interior [Conselleria de Governació] por cuenta propia, en vista de la plenipotencia que tenían, firmada en Barcelona. Más aún, porque el gobierno de Giral envió luego a Polonia a sus propios representantes. Sobre mediados de agosto Koziembrodzki [secretario de la legación de Polonia en Madrid] informaba a la central que el gabinete de Madrid tenía la intención de enviar a Varsovia a un delegado con plenipotencia para comprar material militar. Este fue el Ten. Cor. del Ejército del Aire, Luis Riaño Herrero, jefe del servicio de instrucción de Cuatro Vientos y hombre de confianza del Presidente Azaña. Debía llegar a Varsovia el 15 de agosto, desde la capital alemana, adonde fue enviado a finales de julio por el gobierno para comprar armas. Sin embargo, con motivo de la intercepción por las autoridades republicanas en Azuaga (Badajoz) de un avión enviado a los insurgentes por el gobierno de Berlin, Riaño fue de-

77 CIECHANOWSKI, Jan Stanisław (2014) *Podwójnagra. Polska wobec hiszpańskiej wojny domowej 1936-1939*, Warszawa, Fundacja Historia i Kultura Rzeczpospolita (Traducció del títol: *Doble joc. Polònia davant la guerra civil espanyola 1936-1939*). Vegeu una ressenya d'aquesta obra efectuada per Àngel López Peiró a la revista *Aportes*, núm. 94 (febrer 2017), p. 275-280.

tenido por los alemanes con diferentes pretextos hasta el 18 de agosto, para ejercer presión y recuperar el aparato. Al final pudo salir pero las autoridades alemanas decidieron no firmar ningún contrato”.

Queden, doncs, força coses per aclarir en aquest episodi, encara que podem establir sense cap dubte que Cuito i Sanjuan van estar a Praga i a Varsòvia. Per tant, la seva detenció i segrest a Colònia va haver de passar a la tornada del seu viatge, quan pretenien tornar a París.

Una altra font d'informació relativa als esforços descentralitzats per obtenir armes per a la defensa de la República el constitueix la tesi doctoral de Miguel Íñiguez Camps (2017), que he esmentat en una nota anterior, i que m'ha conduït a explorar arxius diversos. Molts documents de l'època coincideixen a criticar el caos, la improvisació i la manca de professionalitat de la major part de les persones que amb la millor bona fe es van involucrar en el món selvàtic i sòrdid del comerç d'armes. Per la seva imperícia van ser víctimes de traficants sense escrúpols (i de governs sense escrúpols) que els van vendre armes obsoletes a preus superiors als de mercat. Quan es va intentar establir una mica d'ordre, totes les gestions van passar per la Comissió de Compres

que tenia la seva seu a l'ambaixada espanyola de París. En particular, dos dels responsables de racionalitzar les tasques a realitzar en aquest àmbit, Luis Jiménez de Asúa i Luis Araquistáin⁷⁸, es mostren molt severos amb l'expedició protagonitzada per Cuito i Sanjuan. Això és el que deia Jiménez de Asúa, al seu informe del 20 de setembre de 1936⁷⁹:

“Los primeros delegados que llegaron fueron los señores San Juan y Cuito, que venían con poderes de la Generalidad de Cataluña. Se trata a mi juicio de personas perfectamente honorables y que venían con la mejor buena fe. No han obtenido nada. Han viajado principalmente por Alemania, desconociendo el idioma y sin tener en cuenta las grandes dificultades que se ofrecían en todas partes para la compra de armas. Incluso no tomaron la precaución de visar sus pasaportes y ello fue causa de que fueran detenidos en Colonia, en cuya cárcel permanecieron, siendo objeto de verdaderas vejaciones. Comisión estéril por consecuencia”.

Les crítiques de Jiménez de Asúa s'estenien a altres viatgers espanyols que procedien de diversos llocs i organitzacions, i especialment a algunes persones que van obtenir grans beneficis

78 JIMÉNEZ DE ASÚA, Luis (1936) “Informe de 20 de septiembre de 1936”; ARAQUISTÁIN, Luis (1936) “Informe sobre el origen, constitución, funcionamiento y disolución de la Comisión de Compras de París”. Tots dos documents es troben a l'arxiu de la Fundación Indalecio Prieto, carpeta “París. Comisión de Compras”. Esmentats i estudiats a ÍÑIGUEZ CAMPOS (2016), p. 231-288. Sobre la tasca de Jiménez de Asúa a l'ambaixada de Praga vegeu EIROA, Matilde (2010) “La embajada en Praga y el servicio de información de Jiménez de Asúa”. A: VIÑAS, Ángel (dir.) *Al servicio de la República. Diplomáticos y Guerra Civil*, Madrid, Marcial Pons, p. 207-240. Vegeu també SZÁRAZ, Peter (2004) “Las actividades de la legación española en Praga bajo la dirección de Luis Jiménez de Asúa (1936-1938)”. A: SZÁRAZ, Peter (ed.) *España y Europa central. El pasado y la actualidad de las relaciones mutuas*, Bratislava, Universidad de Comenius, p. 71-80.

79 “Sección política. Informe de Jiménez de Asúa (20 de septiembre de 1936)”, p. 13-14, Fundación Indalecio Prieto. Agraïxo a Antonio García, de la Comissió Permanente de la Fundación Indalecio Prieto, que hagi tingut l'amabilitat de proporcionar-me aquesta documentació durant els dies difícils de la pandèmia (primavera del 2020)

de les seves gestions, encara que després el resultat fos imperceptible. Moltes d'aquestes persones són identificades en l'informe pels seus noms i cognoms. Més endavant tornava a esmentar els diversos viatgers que procedien de Catalunya:

“Especial consideración merece lo ocurrido con Cataluña. Han caído en Francia comisiones y comisiones, delegados y delegados de la Generalidad o de los partidos de esa región. Los unos querían hacer obra particular y muchos traían el objetivo de conseguir comisiones, todos nos han hecho infinito daño hasta el punto de que persona tan seria como el Sr. Salsas⁸⁰ ha dicho en su último viaje a los consejeros de la Generalidad que es absolutamente necesario retirarles de aquí porque no hacen nada y perjudican mucho”.

Els arxius de Praga i de Varsòvia contenen sens dubte valuosa informació que podrien afegir llum a aquesta qüestió, però caldrà deixar-ho per una altra ocasió. De manera que, per la meua banda, no considero tancada la meua investigació sobre aquest assumpte, perquè queden per aclarir encara unes quantes qüestions, algunes de les quals és possible que no s'aclareixin mai. Una d'elles és saber qui va propiciar la detenció de Cuito i Sanjuan.

Àngel Viñas, en un llibre col·lectiu que ha editat i co-redactat, que hem citat en una nota anterior, ha dedicat pàgines d'homenatge als diplomàtics que van romandre lleials a la República, però no pot

ocultar que la major part dels diplomàtics de carrera (Viñas diu que els set vuitens) es va sumar als revoltats. Alguns d'ells en un primer moment no ho van manifestar obertament, però es van dedicar a sabotejar i desprestigiar el govern legítim. Un dels personatges que més es van significar en aquesta actitud va ser Gaspar Sanz Tovar, secretari de segona classe a l'ambaixada espanyola de Praga⁸¹, que tot i que es va afanyar a enviar al govern un telegrama manifestant la seva fidelitat a la República, es va adherir a la causa rebel, i es va negar a anar-se'n de l'ambaixada, de la qual va haver de ser desallotjat per la policia. Sanz es va erigir en representant oficiós a Praga del govern de Burgos, i en col·laboració amb una Gestapo molt activa a la capital txecoslovaca va continuar realitzant activitats de propaganda i espionatge en favor dels franquistes. No és estrany –és una hipòtesi versemblant– que fos Sanz qui orquestrés la detenció de Cuito i Sanjuan per part de la Gestapo a la seva escala a l'aeroport de Colònia. Caldrà seguir estudiant-ho.

Una altra qüestió que falta per aclarir és com i per què es va produir l'alliberament dels empresonats. L'explicació que proporciona Amadeu Hurtado a les seves memòries és summament imprecisa, críptica i lacònica. Faltaria explorar arxius diplomàtics i revisar –amb poques esperances– el Fons Amadeu Hurtado de l'Arxiu Nacional de Catalunya, cosa que deixaré per una altra ocasió.

80 Francesc Salses Serra, enginyer industrial titulat a l'Escola de Barcelona, va ser l'element fonamental per posar en marxa el sector químic de la Comissió de la Indústria de Guerra. He parlat d'ell a LUSA MONFORTE, Guillermo (2007) “La Escuela de Ingenieros en guerra (1936-1938)”, *Documentos de la Escuela de Ingenieros Industriales de Barcelona*, núm. 17, p. 52-62.

81 A la seva necrològica (*ABC* del 6-06-1952, p. 22) es deia que quan va morir era ambaixador a Managua, que havia ingressat a la carrera diplomàtica el 1921, que el 1929 va ser destinat a la legació de Praga, i que el 1936 va ser nomenat agent oficiós d'Espanya [llegiu de Franco] en aquesta capital. .

9.- Exili. Els Quaderns de Perpinyà. El retorn

Estrictament, el meu estudi sobre la trajectòria de Ferran Cuito es tanca aquí, després d'analitzar el seu viatge de l'agost de 1936. No obstant això, afegeixo aquí unes línies que poden servir de base per a futures investigacions sobre la trajectòria de Ferran Cuito durant el seu exili i la seva posterior tornada a Barcelona.

Una font indispensable per conèixer l'activitat, les idees i el caràcter de Cuito durant els anys en què va viure el seu exili francès la constitueix la seva correspondència amb el seu mentor intel·lectual, Lluís Nicolau d'Olwer⁸². A falta d'autobiografia, o de dietaris, que no va arribar a escriure, aquesta selecció de la seva correspondència, de la seva conversa constant amb la persona que tant el va influir en moments decisius de la seva vida, constitueix la millor font per conèixer el conjunt de la personalitat de Ferran Cuito.

No estan ben documentades les activitats professionals que va desenvolupar Cuito durant els primers anys del seu exili, tot i que han estat ben caracteritzades i contextualitzades pel seu fill Amadeu en una frase breu: "són uns anys de residència problemàtica i alimentació escassa"⁸³. Sembla ser que al principi el principal suport familiar va estar constituït per unes accions que Amadeu Hurtado tenia a Londres, el rendiment de les quals el verterà jurista i polític va aconseguir que li

fos transferit fins al seu exili francès, després d'unes primeres dificultats. Més tard Ferran Cuito es va beneficiar d'unes patents, de les quals es parlava en la carta que va remetre a Nicolau d'Olwer el 12-01-1942:

"Com que les reserves s'aprimaven i m'havia d'espavilar a fer bullir l'olla, entre altres coses, havia escrit a vàries firmes espanyoles i portugueses per si volien interessar-se en unes patents d'un enginyer suís amic meu. Quan ja desesperava d'obtenir un resultat, la casa Llofar de Madrid m'ha signat un contracte i en tinc d'altres en perspectiva. Es tracta d'obtenir la novocaïna, el iode, la càmfora sintètica, etc., per nos procediments. He cobrat ja alguna cosa, però no em faig masses il·lusions".

Cuito va tornar a esmentar aquestes patents en la seva carta següent, del 10-02-1942:

"L'assumpte de les meves patents, o, millor dit, de les patents dels altres, va per bon camí, però estic lluny de cantar victòria. Altrament, resoldre les dificultats de tan lluny, per correu i telegrams, és molt enutjós. Ja han pagat una part i això és una garantia. Veurem".

En la seva carta següent, del 23-02-1942, Cuito expressava la seva contrarietat perquè el director gerent de la farmacèutica Llofar, Ramón Labiaga⁸⁴, que era la persona amb la qual havia de negociar, no

82 NICOLAU D'OLWER, Lluís; CUITO I CANALS, Ferran (2003) *Epistolari de l'exili francès (1941-1946)*, Edició a cura d'Eulàlia Duran i de Mireia Campabadal, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

83 "Pòrtic", introducció a NICOLAU; CUITO (2003), p. 7

84 He investigat la trajectòria de Labiaga i dels laboratoris Llofar. Ramón Labiaga Rodrigo va tenir un paper important en les albers de la botànica marina espanyola, en particular en la indústria d'obtenció del iode a partir de les algues marines. Vegeu DOSIL MANCILLA, Francisco Javier (2007) *Los albores de la botánica marina española (1814-1939)*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

aconseguia el visat per entrar a França, per la qual cosa Cuito li demanava a Nicolau que fes les gestions oportunes amb els seus amics francesos perquè aquest visat li fos concedit. Sembla ser que les gestions de Nicolau van donar el seu fruit, ja que en la carta de Cuito del 24-03-1942 explicava al seu corresponsal que s'havia entrevistat amb Labiaga a Lió, i que les converses no havien estat tot el productives que desitjava, però que no es podia queixar.

Segurament les patents van constituir una font d'ingressos per a Cuito durant els anys següents, ja que va continuar parlant d'elles en la seva correspondència amb Nicolau. En la seva carta del 28-04-1943 li diu: "A mi també em convindria passar uns dies a París per a visitar unes instal·lacions relatives a les patents per a l'obtenció del iode, de les quals em sembla haver-vos parlat abans d'ara". Tot i que les coses semblaven començar a fer-se malbé, segons es llegeix en la seva carta del 14-05-1944: "com que, amb les dificultats en les comunicacions, l'afer de les patents està encallat, em dedico un xic a la bibliofilia".

Els esdeveniments històrics d'aquests anys també van quedar reflectits en aquesta correspondència. En la seva carta

del 1-09-1944, Cuito li explicava a Nicolau com s'havia desenvolupat l'alliberament de Perpinyà i del sud de França. Nicolau, al seu torn, li explicaria l'alliberament de París en la seva missiva del 17-10-1944.

Va ser en l'esmentada carta del 1-09-1944 en què Cuito va explicar a Nicolau les arrels del projecte del que serien els *Quaderns d'estudis polítics, econòmics i socials*⁸⁵, dels que s'ocupa en detall Francesc Roca en un altre article de la present publicació:

"En Camps i Arboix, l'Ametlla⁸⁶, i d'altres amics de tots els partits i tendències ens proposem de crear un grup d'estudis polítics amb l'objecte de fer circular, encara que només sigui en forma mecanografiada, estudis i informacions sobre les coses de Catalunya que tinguin cara i ulls, qualsevol que sigui el punt de vista de l'autor, a condició que aquest hi faci un esforç per endegar les coses en vistes al demà i no pas simples apel·lacions al sentiment torturat de tanta gent desgraciada. Com veieu, no es tracta de cap partit, organització o compromís, sinó senzillament de crear un nexa entre la gent estudiosa y de bona voluntat".

85 L'hispanista Leselbaum té un treball dedicat a analitzar els articles publicats per Cuito a la seva revista, més de cent, que enumera i descriu acuradament: LESELBAUM, Charles (1979) "Ferran Cuito et la revue *Quaderns d'estudis polítics, econòmics i socials*", *Ibérica II. Cahiers Ibériques et Hispano-américains de l'Université de Paris-Sorbonne*, p. 317-347. Una anàlisi posterior del mateix autor a LESELBAUM, Charles (1984) "Nature et fonction de la revue *Quaderns d'estudis polítics, econòmics i socials* dans l'anti-franquisme de l'après-guerre", *Typologie de la presse hispanique. Actes du Colloque*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, p. 187-193. Vegeu també, més breu, SAFONT PLUMED, Joan (2013) "Els *Quaderns* de Perpinyà, la darrera temptativa intel·lectual del catalanisme liberal a l'exili", *Serra d'Or*, núm. 642, p. 17-21.

86 Joaquim de Camps i Arboix va iniciar la seva trajectòria política a les joventuts de la Lliga Regionalista. Va passar després a Acció Catalana, a Acció Catalana Republicana i finalment a Esquerra Republicana. Va ser alcalde de Girona i canceller de la República espanyola a Perpinyà. Claudi Ametlla va començar la seva militància en el federalisme pimargallà, passant després a la Unió Federal Nacionalista Republicana i a Acció Catalana Republicana. Va ser governador civil de Girona i de Barcelona.

En cartes posteriors Cuito aniria explicant més detalls a Nicolau. A la del 17-10-1944 li esmentava els noms de diversos dels futurs col·laboradors, entre els quals destacava la presència de Pompeu Fabra, que s'havia ofert per revisar el text. El primer número dels *Quaderns* apareixeria el gener de 1945, l'últim –que feia el número 24– porta la data de maig-juny de 1947. Gràcies al més d'un centenar d'articles que Cuito va publicar als *Quaderns* podem conèixer les seves anàlisis de la situació política espanyola en acabar la guerra mundial, així com els seus projectes socials i econòmics per a la Catalunya de la democràcia recobrada que s'esperava el 1945, després de la derrota de gairebé tots els feixismes.

Acabada la guerra mundial, l'exili republicà espanyol i el català van veure florir diverses instàncies polítiques, totes elles amb pretensions unitàries, per a representar el republicanisme hispà davant els aliats. El 30 de gener de 1945 Josep Irla⁸⁷, president de la Generalitat després de l'afusellament de Companys, va constituir el Consell Assessor de la Presidència de la Generalitat, presidit per Antoni Rovira i Virgili, que el va estructurar en diverses ponències: Cultura (Pompeu Fabra), Qüestions estatutàries (Lluís Nicolau

d'Olwer), Problemes polítics (Humbert Torres), Governació (Claudi Ametlla), Justícia i Qüestions agràries (Ramon Nogués), Dret civil (Felip de Solà i Cañizares), Economia i Finances (Ferran Cuito), Qüestions relatives a funcionaris (Joan Sauret), Treball (Martí Barrera), Qüestions municipals (Francesc de P. Jené). L'objectiu d'aquest Consell “era preparar a consciència el retorn a Catalunya, que es veia imminent, i prevenir, estudiar i resoldre molts dels problemes que s'anaven a plantejar amb la restauració de la Generalitat a l'interior del país”. Aquest Consell va preparar el terreny per a la constitució d'un govern d'unitat⁸⁸, que es va crear al setembre d'aquell mateix any, i del què formaven part Antoni Rovira i Virgili, Carles Pi i Sunyer, Joan Comorera i els intel·lectuals Pompeu Fabra i Josep Carner.

Lamentablement, l'esclat de la guerra freda va condemnar els pobles d'Espanya a estar sotmesos al feixisme durant trenta anys més. El discurs de Winston Churchill⁸⁹ del 8 de maig de 1945, dia en què acabava oficialment la guerra a Europa, quan va afirmar que la lluita contra el feixisme havia acabat, va desmoralitzar profundament molts republicans, tot i que les seves esperances es mantinguessin fins el 1947. Cuito explicaria després,

87 ROIG I ROSICH, Josep M. (2003) “1940-1954. Josep Irla i Bosch”. A: SOLÉ I SABATÉ, Josep M. (dir.) *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*, vol. III, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

88 Encara que hi ha moltes obres que tracten sobre els organismes polítics unitaris de l'exili català, es pot consultar amb profit un treball acadèmic molt complet, GÜELL AMPUERO, Casilda (2004) *The failure of catalanist opposition to Franco (1939-1950)*, tesi doctoral, Universitat de Londres. Un estudi monogràfic molt interessant sobre l'exili a Perpinyà a CATTINI, Giovanni C. (2014) “España y Cataluña. Pensando el catalanismo desde el exilio. Los refugiados de Acció Catalana en Perpiñán (1945-1947)”. A: ARCHILÉS, Ferran; SAZ, Ismael (eds.) *Naciones y Estado. La cuestión española*, Valencia, Universitat de València, p. 89-105.

89 El discurs va ser molt breu, però contenia una frase que alguns van comprendre immediatament: “We may allow ourselves a brief period of rejoicing. Today is Victory in Europe day”. És a dir, la guerra contra el feixisme a Europa havia acabat. Els aliats no culminarien la seva lluita contra el feixisme, enderrocant a Franco. Es pot veure i sentir aquest brevíssim discurs a l'adreça <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1941-1945-war-leader/to-v-e-crowds/>.

de forma molt simbòlica, el significat d'aquest salt qualitatiu: fins el 1947 els republicans que havien sortit d'Espanya eren refugiats. A partir d'aquest moment, serien exiliats. Calia iniciar una nova vida. Durant el 1947 va buscar aquesta nova vida a través d'un viatge al nou món, a Mèxic i a Nova York, que el seu fill explicava breument en el seu llibre de memòries⁹⁰:

“Tot i les ofertes llamineres que li havien fet a Mèxic, s'havia estimat més associar-se amb els fills d'un coronel d'aviació refugiat a Nova York que s'havien fet americans a les universitats d'aquell país. Junts van fundar una petita companyia d'enginyeria i van aconseguir unes prometedores representacions de fabricants de maquinària per a la indústria siderúrgica. Els seus joves associats s'encarregarien del mercat sud-americà des de Nova York i ell de l'uropeu des de París”.

Davant les meves insistents peticions de detalls sobre aquelles iniciatives i gestions del seu pare, Amadeu Cuito ha tingut l'amabilitat d'estudiar la correspondència que va mantenir el seu pare amb el seu cunyat Odó Hurtado, exiliat a Mèxic, correspondència que conserva Víctor Hurtado, fill d'Odó. Gràcies a això es pot fer ara una reconstrucció més detallada d'aquell primer viatge de Ferran Cuito a Amèrica.

Durant l'any 1947 Cuito, amb la informació i l'ajuda d'amics exiliats a Mèxic, va elaborar un projecte per introduir, i eventualment fabricar, material ferroviari en aquest país. El projecte va interessar vivament la direcció de la Renault, empresa en la qual Cuito seguia mantenint bones amistats, des de l'època del seu treball a la financera SOFINA. A principis de novembre de 1947 Cuito va viatjar a París, per entrevistar-se amb els directius de la Renault responsables de la fabricació d'automotors per a ferrocarril. De París va viatjar al port de Le Havre, on es va embarcar cap a Nova York, on va arribar el 13 de novembre. Allà va contactar amb un aviador militar republicà, enginyer aeronàutic, el coronel Francisco León Trejo, a qui al final de la guerra civil havia sorprès en aquella ciutat, quan estava gestionant la compra d'avions per a la República⁹¹. Els fills de León Trejo treballaven en una empresa comercial dedicada a l'exportació a l'Amèrica llatina de productes nord-americans, esmentada per Amadeu Cuito en el paràgraf que hem reproduït.

Cuito va continuar el seu viatge cap a Mèxic⁹², on va arribar a la fi de novembre de 1947. Les seves negociacions amb les autoritats mexicanes, per posar en marxa el seu projecte d'instal·lació dels automotors Renault a la xarxa ferroviària mexicana, es van anar eternitzant, per culpa de la conjuntura econòmica, marcada per la de-

90 CUITO, Amadeu (2011) *Memòries d'un somni*, Barcelona, Quaderns Crema, p. 62-63. La major part de la informació que he obtingut sobre els anys d'exili de Cuito procedeixen d'aquest llibre de memòries del seu fill, així com de diverses converses que hem mantingut al respecte.

91 Quan Indalecio Prieto va arribar a Nova York, el febrer de 1939, León Trejo li va exposar el resultat de les seves gestions: “disponía de veintidós aviones Bellanca y sesenta y un motores de aviación, con hélices y recambios, todo ello valorado en 1.680.000 \$”. Vegeu CABEZAS, Octavio (2005) *Indalecio Prieto, socialista y español*, Madrid, Algaba ediciones, p. 432.

92 El número 22 de *La Nostra Revista*, editada a Mèxic per Avelí Artís i Vicenç Riera Llorca, incloïa la notícia del viatge de Cuito a Mèxic “per afers particulars”.

valuació del peso, així com pels coneguts vicis de la burocràcia mexicana⁹³. De manera que el 27 de novembre va viatjar de nou a Nova York, on va arribar a un acord de col·laboració amb l'empresa exportadora dels León Trejo. Va tornar a Perpinyà, i la família Cuito Hurtado va prendre llavors la decisió de traslladar-se a París, inclosos els avis, instal·lant-se al barri de Passy. En aquesta ciutat Cuito estava al capdavant de la delegació de l'empresa per atendre tot Europa, especialitzant-se en l'exportació d'equipaments per a la indústria siderúrgica. Uns anys més tard també tornaria a viatjar a Mèxic i a Nova York per, entre altres coses, gestionar la venda d'unes patents austríaques per a les varetes d'acer de les plaques de formigó pretensades (acers Isteg), després comercialitzades per la Tor-Isteg Steel Corporation.

Cap a finals de 1948 Amadeu Hurtado va veure empitjorar la seva salut, ja que li havien diagnosticat una angina de pit. Un cop es va haver assegurat que no anava a ser objecte de represàlies si tornava a Espanya, va viatjar a Barcelona a principis de l'any 1949. Ferran Cuito va poder obtenir un visat temporal per travessar la frontera, i tota la família es va traslladar temporalment a Barcelona. Durant la Setmana Santa d'aquell any es va prendre la fotografia familiar amb les tres generacions que forma part de les il·lustracions d'aquest llibre. Hurtado va morir al febrer

de 1950; al cap d'uns dies la família va tornar a París.

Durant els anys següents, a cavall entre París i Barcelona, Cuito va intensificar la seva activitat en diverses iniciatives culturals empreses pels exiliats polítics catalans, en col·laboració amb els grups actius de l'interior de Catalunya. Al setembre de 1958 es va fer pública la convocatòria dels Jocs Florals de la Llengua Catalana, que havien de celebrar-se l'any següent a París. La proposta va sorgir d'unes "Converses catalanooccitanes" celebrades a Carcassonne a principis d'aquell mateix any, en què van estar presents Ventura Gassol, Josep M. Batista i Roca i Ramon Xuriguera, sent ratificada la proposta pel Comitè Permanent dels Jocs Florals, presidit per Lluís Nicolau d'Olwer⁹⁴. Ferran Cuito formava part de la comissió organitzadora dels Jocs.

A principis de 1959 Cuito va vendre la participació que tenia a la companyia d'enginyeria per a la qual havia treballat fins llavors, i amb la seva dona va tornar a Barcelona, conservant el pis de París, al qual el matrimoni tornava amb freqüència per hi passar llargues temporades. El 1960 Cuito va crear el Patronat de Cultura Catalana Popular⁹⁵ (PCCP), amb la col·laboració de Rafael Tasis a Catalunya i d'Enric Roig a París. Segons el seu mani-

93 Al setembre de 1948, després de gairebé un any d'esforços infructuosos, Cuito abandonaria el seu projecte a Mèxic.

94 He seguit el procés de gestació i el desenvolupament dels que van ser qualificats com a Jocs Florals del Centenari a CAMPS I ARBÓS, Josep (2004) *Ramon Xuriguera (1901-1966): ideologia, activitat cultural i literatura*, tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, p. 516-525.

95 CAMPS I ARBÓS, Josep (2010) "Gràcies a la nostra llengua existim com a poble. El Patronat de Cultura Catalana Popular (París 1960-1964)", *Revista de Catalunya*, núm. 264, p. 32-46. Vegeu també CAMPS I ARBÓS (2004), p. 525-534.

fest fundacional, el PCCP aspirava ser

“una obra de cultura bàsica, educació cívica i promoció social de les masses catalanes i forasteres radicades a Catalunya, desitjoses d'integrar-se al recobriment i a les aspiracions de progrés del país, al marge de tota opinió política o confessió religiosa”.

Es va constituir un Patronat d'honor, integrat per Pau Casals, Josep Carner, Joan Coromines, Pere Bosch Gimpera, Lluís Nicolau d'Olwer, Rafael Patxot, Carles Pi i Sunyer, Josep Sebastià Pons, Manuel Serra i Moret i Josep Trueta. L'any següent va començar a publicar-se un *Butlletí*, el primer (i únic) número del qual està datat al novembre de 1961. El PCCP va anar publicant una sèrie de breus biografies de catalans injustament esborrats de la consciència col·lectiva. Fictíciament impreses a Suïssa –ens diu Amadeu Cuito– van aparèixer les de Pompeu Fabra, Rovira i Virgili, Vidal i Barraquer, Pau Claris, Rafael Casanova i el doctor Bartolomeu Robert, i s'anunciaven les de Prat de la Riba, Puig i Cadafalch, Macià, Companys, Nicolau d'Olwer, Gabriel Alover, Joan Peiró... Un dels majors èxits del PCCP va ser la creació el desembre de 1961 de la revista infantil *Cavall Fort*, avalada a efectes legals pels bisbats de Girona, Vic i Solsona. També va constituir un èxit l'edició de dues obres que tenien com a denominador comú la lluita con-

tra la pèrdua de la memòria col·lectiva, *Morts a l'exili, vivents a la història* (1962) i *Volem les nostres estàtues* (1963), amb el peu de impremta a Ginebra, però –segons explica Camps i Arbós– realment fetes a la impremta de Rafael Tasis, a Barcelona. Però el mateix que havia passat el 1947 amb els *Quaderns*, les publicacions del PCCP es van interrompre per manca de recursos, però no així l'activisme patriòtic de Ferran Cuito, que pocs anys després s'aplicaria a unes altres aventures.

Al juliol de 1961 s'havia constituït a Barcelona l'entitat Òmnium Cultural⁹⁶, que va tenir uns començaments molt atzarosos, ja que va ser clausurada pel governador civil el desembre de 1963. Per compensar aquest tancament, l'any següent (el 13 de gener) s'obria a París una delegació d'*Omniium Culturel*, encara que els seus estatuts ja estaven preparats des de juny de 1963, abans del tancament governatiu⁹⁷. Al principi va presidir la delegació Ramon Xuriguera, fins que va morir el 1966, sent llavors substituït per Ferran Cuito, ànima del nou ens des de la seva fundació. A la premsa parisenca d'aquells anys es poden trobar anuncis i ressenyes dels actes culturals (exposicions de pintura, conferències...) organitzats a la seu del núm. 70 de la rue de Ponthieu. En particular, he trobat una col·lecció de targetes d'invitació per a conferències pronunciades durant el curs 1969-1970 per Batista i Roca, Víctor Hurtado, Josep Pallach, Pere

96 La bibliografia sobre els orígens d'Òmnium Cultural és immensa i ben coneguda. He esmentat part d'ella en l'escrit biogràfic que vaig dedicar a Joan Vallvé, un dels seus fundadors, en una altra publicació d'aquesta mateixa col·lecció: LUSA, Guillermo (2019) “Joan Vallvé i Creus, enginyer industrial i mecenes cultural”. A: VERRIÉ, Pau (ed.) *Joan Vallvé i Creus, enginyer industrial, degà, president i mecenes cultural*, Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, p. 13-17.

97 He trobat una còpia d'aquests estatuts, així com el seu reglament interior i un pla de coordinació, en el Fons Jordi Arbonès, dipositat a la Universitat Autònoma de Barcelona, document digitalitzat ArbC_3123 (Jordi Arbonès, traductor i autor teatral, era un dels puntals del Casal de Catalunya a Buenos Aires, i va ser delegat d'Òmnium Cultural a la ciutat portenya).

Freixa, Eugeni Cortade, Yvette Barbaza i Jordi Arquer.

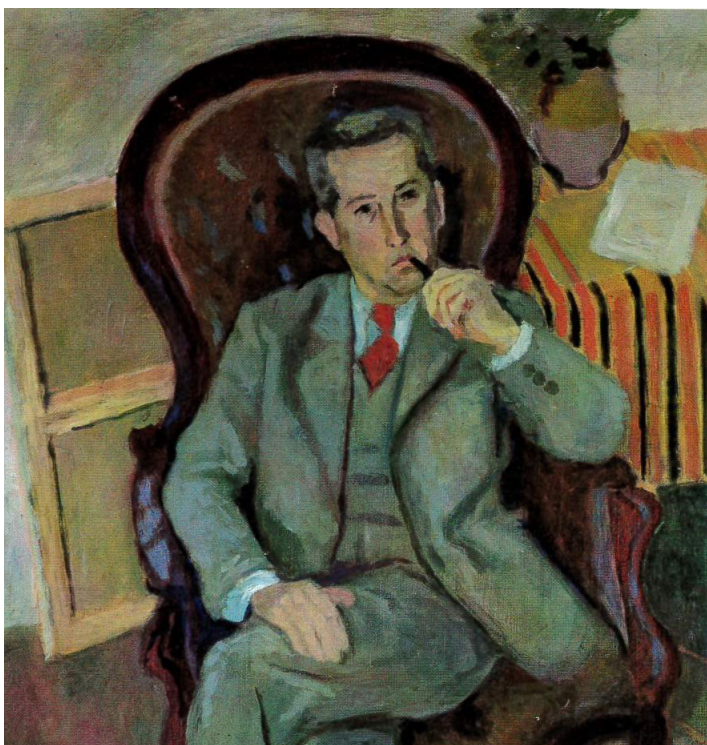
Cap al final de la dècada, Cuito va emprendre la seva última aventura en el camp del progrés i de la difusió de la llengua catalana, en aquest cas en l'àmbit universitari. El 1969, com explica Amadeu Cuito en el seu article que forma part de la present publicació, el seu pare va proposar a Charles Aubrun, que presidia l'Institut d'Études Ibériques de la Universitat de París, la creació d'un Centre d'Estudis Catalans, que ell no arribaria a veure. Després de diversos anys de negociacions amb l'ajuntament i la universitat de París, aquesta entitat va ser fundada el 1977 per la Universitat de París-Sorbonne, amb la col·laboració de l'Institut d'Estudis Hispànics i de la delegació d'Òmnium Cultural de París. La seva organització i posada en marxa es va fer segons el projecte que Ferran Cuito i el seu cunyat, Víctor Hurtao, havien formulat anys abans⁹⁸.

Ferran Cuito va morir a Barcelona el 16 d'octubre de 1973.

98 RIBAS, Frederic (2009) "El Centre d'Estudis Catalans a París, trenta anys després", *Revista de Catalunya*, núm. 252, p. 3-13.

“Abans de la guerra funcionava el comerç. Amb la guerra ha prosperat la indústria. Ara toca el torn d’afavorir l’agricultura” (Perpinyà, 1942)

“La meua confiança no neix, doncs, de donar la cara a l’adversitat, sinó de capbussar-m’hi” (Perpinyà, 1941)

Claude Simon :
Retrat de Ferran
Cuito. Perpinyà,
1943.

Ferran Cuito i Canals, economista

Francesc Roca Rosell

Llicenciat i doctor en ciències econòmiques a la UB.

Professor de Política Econòmica de la UB

Ferran Cuito, al 1945-47, esdevingué l'analista més lúcida de l'economia de l'estat espanyol d'aquell moment. Fill d'un manà lletraferit, treballà -com a torner- a la Renault a París, on vivia el seu germà, durant tres anys (1915-17), per a poder-se pagar, en tornar, els estudis universitaris a Barcelona. Estudiant d'Enginyeria industrial, participà en les activitats d'auto-formació política de la Societat d'Estudis Militars, presidida per Lluís Nicolau d'Olwer, futur ministre d'economia del primer govern de la II República espanyola (i futur governador del Banc d'Espanya). Amb el títol d'Enginyer industrial (1924), començà a treballar a empreses elèctriques, i, s'integrà a l'associació Palestra, des de la seva fundació (1930).

Indústria

Al 1931 esdevingué Director general d'Indústria del govern espanyol, mentre Manuel Reventós i Bordoy, economista-historiador, en seria Director general de Comerç. El 1932-1933, presidí el *Consejo Superior de Industria* de l'estat espanyol, des d'on demanà ajut tècnic a Esteve Terradas (vegeu-ne les fitxes manuscrites de Terradas al FP de Cuito a l'Arxiu Nacional de Catalunya). L'any 1932 s'integrà a una *Candidatura Catalanista Republicana*, de la que formaven part Ferran Boter, August Matons, Lluís Nicolau d'Olwer i Manuel Reventós.

Turisme

El 1933-1934, presidiria el *Patronat de Turisme* de la Generalitat de Catalunya. Fou un dels que projectà l'*Exposició Internacional de Turisme* de 6 mesos de durada, que s'havia d'inaugurar al Parc de Montjuïc de Barcelona, a la tardor de 1934. Cuito feu els càlculs de la seva viabilitat econòmica, amb una "*estimació del nombre probable de visitants*" (uns 2 milions), i un primer pressupost (uns 4, 4 milions de Pts.), a comparar amb el de l'Exposició barcelonina de 1929 (14 milions de Pts.).

Armes

Al 1936, fou delegat al Consorci de la Zona Franca de Barcelona. Als primers moments de la Guerra d'Espanya, el govern de Madrid el delegà per a comprar armament a Praga, Txecoslovàquia. Sortiria de l'aeroport de París i mentre feia una escala tècnica a Colònia, fou segrestat per la Gestapo. Alliberat uns dies més tard, retornà a París. Al 1941, just quan hi entrava l'exèrcit del III Reich, aconseguí arribar a Perpinyà.

Cartes

Moltes de les llargues cartes de la primera etapa (1941-46) de la correspondència entre Ferran Cuito i Lluís Nicolau d'Olwer (que era a Vichy) han estat publicades el 2003, amb notes d'Eulàlia Duran. A més

de les notícies sobre amics comuns i de comentaris sobre els fets i esdeveniments, a aquestes cartes hi ha reflexions sobre qüestions econòmiques generals (per exemple, sobre el consum de petroli en temps de guerra, que és menor), i apunts sobre la situació econòmica –i política– a la Catalunya de la postguerra, basats en informacions de primera mà.

Els col·laboradors de Quaderns

Des de Perpinyà, durant el 1945-1947, Ferran Cuito posà en marxa un grup de treball i una revista que editaria i dirigiria: *Quaderns d'estudis polítics, econòmics i socials*. A aquesta revista hi ha articles de molts dels que, als anys 1930-40, escriurien millor sobre temes econòmics: Joaquim de Camps i Arboix, Josep M. Corredor, Felip de Solà Cañizares, Joaquim Torrents-Ibern, enginyer i economista, Josep M. Poblet, viatjant de comerç, Manuel Serra i Moret, economista i polític, Carles Pi Sunyer, enginyer, assagista i polític, Marià Rubió i Tudurí, assagista i polític. A més, Mateu Pou Calvet hi escríu sobre la indústria tèxtil cotonera, J. de P. Capdevila, sobre un dels temes de Cuito: els pressupostos espanyols, i el doctor Francesc Tosquelles sobre “*Les assegurances socials i la medicina*” (al núm 6 de *Quaderns*) i “*Els límits de l'estructura liberal de la medicina*” (al núm 11).

II Guerra Mundial i comerç exterior

Però, sobretot, hi ha un centenar d'articles i notes farcides d'estadístiques de Ferran Cuito que, probablement, són l'anàlisi més lúcida dels grans temes de l'economia espanyola –i de l'economia catalana– dels anys 1926-1947.

Comença, significativament, estudiant l'evolució quantitativa de les grans variables del comerç exterior espanyol.

Descobreix que “*la (II) Guerra Mundial ha enriquit Espanya en activar i valoritzar les seves exportacions*”. Ha estat, per a la dictadura de 1939, “com un premi gros de loteria” (*Quaderns*, 1, 1945). També presenta les xifres del que succeeix a continuació: “*la sobtada interrupció del comerç amb Alemanya –el client, de molt, més important– resulta catastròfica*” (id.).

Així, Cuito descobreix que la II Guerra Mundial és paradoxalment bona per a l'economia espanyola, i la seva fi, catastròfica.

Pressupostos

Segueix estudiant l'evolució de les diverses seccions dels pressupostos de l'estat espanyol entre 1900 i 1945 i la circulació fiduciària 1927-1944. Observa que, d'ençà 1939:

1. “*més de la meitat de les despeses estatals*” es dediquen als tres exèrcits, a la policia, a la subvenció del partit únic i als sindicats verticals. Els pressupostos de l'estat espanyol es destinen al control polític-militar de la població.
2. hi ha “*l'escàndol de les caixes especials*” perfectament quantificat (*Quaderns*, 20, 1946) al marge dels pressupostos ordinaris.
3. es consignen (alguns) recursos pressupostaris per a l'estranya *industrialització* de zones sense tradició industrial: Valladolid, Terol i Guadalquivir. Inversions industrials sense teixit industrial previ.
4. es dediquen “*500 milions de pessetes a l'Ajuntament de Madrid*”, i 5,3 milions al de Barcelona. Segueix la construcció d'una ciutat administrativa a l'altiplà castellà.

Pel que fa als ingressos pressupostaris, Cuito calcula l'augment del pes relatiu dels

impostos sobre el consum. Una disminució relativa de la imposició directa. Un retrocés, doncs. A l'article "L'emprèstit de la reconstrucció" (*Quaderns*, maig 1945) llegim que "actualment, no són els capitals els qui cerquen països on col·locar-se, sinó els països els que cerquen qui els deixi capitals". L'inici d'un gir històric de llarga durada.

Història recent

Les crítiques -demolidores- de Ferran Cuito a l'*Espanya estraperlista*, a la política cerealista i el *problema del blat*, i als projectes d'industrialització i electrificació autàrquiques de 1939 no el priva de lamentar l'escassa volada de la política industrial pública dels governs liberals d'abans.

En canvi, valora molt positivament l'obra de la Mancomunitat de Catalunya (1914-23), tot i la migradesa dels seus recursos.

Banca i borsa

Segons Cuito, a l'impacte doblement negatiu de la política pressupostària estatal (i de la inflació monetària) sobre l'economia catalana de 1945-1947, cal afegir-hi els problemes generats per :

1. la migradesa de la banca catalana i el retrocés de la banca estrangera a Catalunya. "*Les conclusions que establiria ara fa 30 anys el senyor Cambó -llegim- hauríem de reforçar-les en pessimisme*" (*Quaderns*, 2, febrer 1945).
2. el control estatal de la Borsa de Barcelona, el recorregut "*de l'antiga Llotja de Mar a l'actual Borsa de Valors*" (*Quaderns*, 18, juliol 1946).

Natalitat

La baixa natalitat, seguint les anàlisis demogràfiques de Josep A. Vandellós,

pot ésser un factor preocupant, tot i que aquest fenomen, explica Cuito, és un fet general, de fa temps, a les àrees avançades d'Europa ("*El problema demogràfic de Catalunya*", *Quaderns*, 11, novembre-desembre 1946).

Alguns sectors

Cuito analitza, també, alguns sectors de l'economia espanyola. Utilitzant, sempre, xifres. Per exemple:

1. la davallada relativa de la construcció naval i del transport marítim ("*Catalunya i el mar*", *Quaderns*, 16 juny 1946).
2. l'automòbil, amb referències internacionals, comparacions entre 1935 i 1941, i entre Barcelona i Madrid, a "*L'automobilisme a França i Espanya*" (*Quaderns*, 22, gener-febrer, 1947).
3. el sector de la pell i de la indústria de la sabata, que és "*Una indústria catalana castigada*" (*Quaderns*, 16, juny 1946) i que explica "*Com van calçats els espanyols*" (*Quaderns*, 19, setembre 1946). El càstig a una indústria catalana es tradueix en un càstig als peus dels espanyols.

Aïllament = empobriment

La conclusió és clara: a l'estat espanyol de 1947, la política iniciada el 1939 ha enriquit a estraperlistes i buròcrates, i ha generat "*aïllament polític i aïllament econòmic*" (*Quaderns*, 21, novembre-desembre 1946) i "*el desori econòmic i l'empobriment de les classes modestes*" (*Quaderns*, 23, març-abril, 1947).

Morts i migracions

En paral·lel, i mirant cap al passat recent, Ferran Cuito refà els càlculs sobre els tràgics efectes de la Guerra d'Espanya.

Conclou amb unes xifres que queden lluny de la versió oficial a “*Sobre el ‘milió’ de morts de la guerra civil*” (*Quaderns*, 21, novembre-desembre 1946). Alhora, es fixa en l’evolució d’una variable bàsica per a l’economia catalana i per a qualsevol economia: “el baròmetre de les migracions” (id.)

Algunes llibreries

Els *Quaderns* de Ferran Cuito es podien trobar, al 1947, a algunes llibreries del Midi francès i a París, Londres, Casablanca, Mèxic, Panamà, Bogotà, Buenos Aires i Santiago de Xile.

Paris-Nova York

Un temps després de 1947, Cuito tornà a París, des d’on participà en la creació d’una empresa d’enginyeria a Nova York i a organitzar, el 1961 a París, el *Patronat de Cultura Catalana* Popular amb conferències per a presentar la realitat catalana on, amb Yvette Barbazza i Claude Carrère, l’economia hi ocupa un lloc. Mentre, a més, llegia Proust. Del seu interès, n’han sortit, uns anys després de la seva mort, els 2 volums de La Biblioteca proustiana de Ferran Cuito (Barcelona, 1990).

Autarquia Automòbil Banca catalana/espanyola/estrangera Borsa
Burocràcia Caixes especials Cereals
Circulació fiduciària Comerç exterior Dictadura Electrificació
Exportacions Industrialització Inflació Migracions
Pressupostos Problema demogràfic Zones

Bibliografia

Ferran Cuito: Exposició Internacional de Turisme 1934. Barcelona, 1933 (Ms.).

Ferran Cuito i Lluís Nicolau d’Olwer : Epistolari de l’exili francès (1941-1946) . Barcelona, 2003 (a cura d’Eulàlia Duran i Mireia Campabadal).

Ferran Cuito, ed.: *Quaderns* d’estudis polítics, econòmics i socials. Perpinyà, 1945-47.

Yvette Barbazza et alii: 8 conferències sobre Catalunya. Barcelona, 1971.

Ferran Cuito: La Biblioteca proustiana de Ferran Cuito. Barcelona, 1990 (a cura de Joana Crespí i Alícia Morant).

Ferran Cuito: Diccionari d’economistes catalans. Barcelona, Societat Catalana de Economia, 2020.

Col·lecció “Enginyers il·lustres”

Transports d'àmbit local: reptes de futur. Recordant l'enginyer Santiago Rubió i Tudurí, Barcelona, Associació/Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2002. [Coordinat per Glòria Rubió Armangué. Pròleg d'Àngel Llobet i Ferran Ramon, presentació de Ferran Puerta, Manuel Villalante i Josep M. Rovira, amb textos de Joan Tatjer, Sergi Muñoz, Xavier Casas, Pere Macias, Manuel Niño i Glòria Rubió].

Enric Freixa i Pedrals (1911-2002), Barcelona, Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2012. [Coordinat per Francesc Puig Rovira, amb textos de Carles Puig-Pla i Francesc Puig Rovira. L'acte d'homenatge va incloure també intervencions no publicades d'Antoni Giró, Francesc Roure, Joan Vallvé Ribera, Joan Munt i Antoni Freixa].

Estanislau Ruiz i Ponsetí (1889-1967), Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya/Institut Menorquí d'Estudis, 2017. [Coordinat per Albert Corominas, Guillermo Lusa i Pau Verrié. Pròleg de Miquel Àngel Limón i Jordi Renom, amb textos de Francesc Roca Rosell. L'acte d'homenatge va incloure també intervencions no publicades de Josep Portella Coll i de Xavier Ferré Trill].

Emili Viader i Solé (1872-1943), Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2018. [Coordinat i redactat per Andreu Galera Pedrosa. Pròleg de Santiago Montero i Jordi Renom. L'acte d'homenatge va incloure també intervencions no publicades de Jordi Renom, Josep Canals, Mireia Fèlix i Carles Viader].

Pompeu Fabra i Poch, enginyer (1868-1948), Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2018. [Coordinat per Pau Verrié. Presentació de Jordi Renom, introducció de Ramon Garriga, amb textos de Guillermo Lusa, Ton Sales, M. Rosa Mateu, Carles Riba, Jaume Miranda, Mercè Lorente, Josep Amat, Josep M. Rosanas, Teresa Cabré i Jordi Bosser].

Joan Vallvé i Creus (1910-1988), Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2019. [Coordinat per Pau Verrié. Presentació de Josep Canós i Jordi Renom, amb textos de Guillermo Lusa, Jordi Renom, Joan Vallvé Ribera, Jaume Bassa i Joan Majó].

Enginyers
Industrials de Catalunya

 **Aigües de
Barcelona**
La gestió responsable

endesa

 nedgia
Grupo Naturgy

 Caixa d'Enginyers

 la mútua
de Enginyers